

ภาวะผู้นำ

๕

จริยธรรมนักการเมือง

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมทานท้ายปี

พ.ศ. ๒๕๕๑

ภาวะผู้นำ *และ* จริยธรรมนักการเมือง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-497-786-8

ภาวะผู้นำ: พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๒๐ ต.ค. ๒๕๔๐; ครั้งปัจจุบันที่ ๑๑ - พ.ย. ๒๕๕๑

จริยธรรมนักการเมือง: พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๒๕๔๒; ครั้งปัจจุบันที่ ๑๐ - พ.ย. ๒๕๕๑

(ครั้งที่พิมพ์ เป็นอย่างน้อย ยังสืบค้นได้ไม่ครบ)

พิมพ์รวมเล่ม - พฤศจิกายน ๒๕๕๑

๔,๐๐๐ เล่ม

- อูทิศ นายพร้อม นางช่วง วานิชเจริญธรรม และ พ.ญ. อรุณี วานิชเจริญธรรม ๑,๐๐๐ เล่ม
- นายอำเภอ วานิชเจริญธรรม พิมพ์ถวายเพื่องานบุญประจำปีวัดญาณเวศกวัน ๑,๐๐๐ เล่ม
- ทุนพิมพ์หนังสือธรรมทาน วัดญาณเวศกวัน ๒,๐๐๐ เล่ม

แบบปก: พระชัยยศ พุกุธิวโร

พิมพ์ที่ บริษัท สหธรรมิก จำกัด

สารบัญ

อนุโมทนา	ก
----------------	---

อารัมภ.....	๑
-------------	---

ภาวะผู้นำ	๒
-----------------	---

ผู้นำ มีความหมายอย่างไร.....	๓
ผู้นำสูงสุด นำเพื่อสันติสุขของมวลมนุษย.....	๖
ผู้นำ มาประสานให้พากันไป	๘
ผู้นำ ประสานคนภายในดุลยภาพแห่งธรรม.....	๑๒
ผู้นำที่ดี ได้ทั้งคนได้ทั้งงานโดยไม่เสียหลักการ	๑๕
ผู้นำที่แท้ เป็นสื่อที่แสดงตัวของธรรม	๑๗
ผู้นำ สื่อสารให้ผู้โดยสารรู้เห็นทางสว่างตา สว่างใจไปด้วยกัน.....	๒๐
ผู้นำ พัฒนาความต้องการของคน	๒๒
ผู้นำ รู้ทั้งเจ็ดด้านซึ่งทำให้พร้อมที่จะจัดการ.....	๒๕
ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง	๒๙

จริยธรรมนักการเมือง	๓๕
---------------------------	----

ปัญญาที่รู้เข้าใจจุดหมายของงานการเมือง	๓๖
จิตใจที่มุ่งมั่นต่อจุดหมายและใฝ่ดีต่อสังคม	๓๘
ธรรมาธิปไตย เป็นแกนจริยธรรมของประชาธิปไตย	๔๓
หลักการ ต้องสนองความมุ่งหมาย	๔๕
รักษารธรรม คู่กับอารักขาประชาชน.....	๔๗
ปัจจัยดี คือเศรษฐกิจที่ทั่วถึง และเพียงพอ	๔๙
แสวงหาปัญหาที่ทำให้ต้องการสิ่งที่ดั่งามถูกต้อง และเป็นจริง.....	๕๑
ศักยภาพของนักการเมืองและประชาชน	
ตัดสินใจคุณภาพของประชาธิปไตย.....	๕๔
จริยธรรมมาตรฐานของนักการเมือง	
ต้องไม่ขาดจริยธรรมพื้นฐานของชาวบ้าน.....	๕๖

อาร์มวี่

ขอเจริญพร ท่านศาสตราจารย์ นายแพทย์ อาร์ วิริยะเสวี ท่านคณบดีคณะ
แพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี พร้อมทั้งท่านผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน

วันนี้ อาตมภาพขอร่วมแสดงมุทิตาจิต แก่ชาวคณะแพทย-
ศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี ในโอกาสคล้ายวันสถาปนา และขอ
อำนวยการแก่ท่านศาสตราจารย์ นายแพทย์ อาร์ วิริยะเสวี ใน
ฐานะที่ท่านเป็นผู้ก่อตั้งคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีนี้
พร้อมกันนั้นก็ขออนุโมทนาท่านผู้จัดงานครั้งนี้ ที่ได้แสดงควมมี
น้ำใจ อันประกอบด้วยกตัญญูตเวทิตาธรรม ระลึกถึงคุณความดี
ของท่านผู้ริเริ่มก่อตั้งคณะขึ้น และได้ปูพื้นฐานให้คณะแพทย-
ศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีได้มีความเจริญงอกงามสืบมาจนบัด
นี้ โดยได้อาศัยกำลังกาย กำลังใจ กำลังความร่วมมือร่วมแรงกัน
ของทุกท่านสืบต่อกันมา

เป็นที่น่าอนุโมทนาที่ทางคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาล
รามาธิบดี ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมไทยเป็นอย่างมาก ในด้าน
บริการการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ช่วยให้ประชาชนมีสุขภาพดี ซึ่งเป็น
รากฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศชาติและสังคม

วันนี้ ทางคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีได้
อาราธนาอาตมภาพให้พูดเรื่อง “ภาวะผู้นำ”

ภาวะผู้นำ*

มีคาถาพุทธภาษิตแห่งหนึ่ง แสดงความไว้ว่า

เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปคด โคหมด
ทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปคด ฉะนั้น ใน
หมู่มนุษย์ก็ฉนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่
หากบุคคลผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชน
นอกนั้นก็ประพฤติชั่วเสียหาย แวันแคว้นทั้งหมด ก็
จะยากเข็ญ หากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ธรรม

เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคหมด
ทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรง ฉะนั้น ใน
หมู่มนุษย์ก็ฉนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็น
ใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชน
นอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้งวันแคว้นก็จะอยู่
เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม”

(อภ. จตุกก. ๒๑/๗๐/๔๘)

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้นำ ต่อความอยู่
รอด สวัสดิภาพ และสันติสุขของสังคมและประเทศชาติทั้งหมด

* ปาฐกถาอารี วัลยะเสวี ครั้งที่ ๑๑ เรื่อง ภาวะผู้นำ บรรยายโดย พระธรรมปิฎก
(ป. อ. ปยุตฺโต) วัดญาณเวศกวัน จ.นครปฐม ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๐

ในที่นี้ ท่านขอให้พูดเรื่อง “ภาวะผู้นำ” ก็มาดูกันว่า ภาวะผู้นำเป็นอย่างไร จะมีขึ้นได้และจะสัมฤทธิ์ผลอย่างไร

ผู้นำ มีความหมายอย่างไร

ภาวะผู้นำนั้น พูดด้วยภาษาชาวบ้าน แปลง่ายๆ ก็คือ ความเป็นผู้นำนั่นเอง

คนเรานั้นมาอยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นสังคม แต่ที่เราพูดว่าอยู่รวมกันนั้น ความจริงถ้าดูลึกลงไปจะเห็นว่าตัวคนรวมกันจริง แต่มักจะรวมกันแค่เพียงภายนอก ส่วนข้างในนั้นค่อนข้างจะกระจัดกระจาย

ที่ว่ากระจัดกระจาย ก็คือ มีความแตกต่างกันหลายอย่าง หลายประการ ต่างจิตต่างใจ ต่างความรู้สึก ต่างความนึกคิด ต่างความต้องการ ต่างความรู้ความสามารถ ต่างระดับของการพัฒนา เป็นต้น

เมื่อมีความแตกต่างและกระจัดกระจายอย่างนี้ ก็มีปัญหาว่า ทำอย่างไรจะให้คนทั้งหลายมาประสานกัน ทำการทำงานต่างๆ ไปด้วยกันได้ และพากันไปด้วยดี ให้ผ่านพ้นภัยอันตรายอุปสรรคข้อติดขัดทั้งหลาย ดำเนินไปจนบรรลุถึงประโยชน์สุข หรือความสำเร็จที่เป็นจุดหมาย

ที่ว่านั้นก็หมายความว่า เราต้องการเครื่องมือหรือสื่อที่จะมาช่วยประสานให้คนทั้งหลายรวมกันหรือร่วมกัน ทั้งรวมกันอยู่และร่วมกันทำ เพื่อจะให้อยู่กันด้วยดี และทำการด้วยกันได้ผลบรรลุจุดหมาย ประสบความสำเร็จ

เมื่อพูดอย่างนี้ ก็มีคำตอบง่ายๆ ว่าเรา “ต้องการผู้นำ” นั่นเอง และเมื่อพูดตามสภาพของสังคมมนุษย์อย่างนี้ ก็จะได้ความหมายของ “ผู้นำ” ว่า คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ดีงาม

ที่ว่าพากันไป ก็ให้พากันไปด้วยดีนั้น หมายความว่า ไปโดยสวัสดิ์ หรือโดยสวัสดิภาพ ผ่านพ้นภัยอันตรายอย่างเรียบร้อยและเป็นสุข เป็นต้น แล้วก็บรรลุถึงจุดหมายที่ดีงาม ซึ่งขอเติมอีกหน่อยว่า “โดยถูกต้องตามธรรม”

ข้อหลังบางที่เราอาจจะมองข้าม เราอาจจะนึกแต่เพียงว่าให้บรรลุจุดหมายที่เราต้องการก็แล้วกัน จุดหมายนั้นถ้าไม่ดีงามและไม่เป็นไปโดยถูกต้องตามธรรม ก็จะไม่ใช่ประโยชน์สุขที่แท้จริงซึ่งมันคงยั่งยืน แม้ว่าจุดหมายนั้นตามปกติเราย่อมต้องการสิ่งที่เป็นประโยชน์สุข แต่ประโยชน์สุขที่แท้ก็คือสิ่งที่เป็นธรรม หมายความว่า เป็นความจริง ความแท้ ความถูกต้อง และได้มาโดยธรรม

เหมือนอย่างว่า ถ้าเป็นผู้นำคือหัวหน้าใจ นำหมู่ใจไปปล้นสำเร็จ ได้สิ่งที่ดีที่เป็นประโยชน์มา อย่างนี้ก็ไม่ถูกต้องตามธรรม เพราะไม่เป็นผลดีแก่ชีวิตแก่สังคมและแก่โลก หรือพาพวกไปทำสิ่งที่เป็นอบายมุขได้สำเร็จ พวกที่ไปด้วยกันทั้งหมดอาจจะสนุกสนานบันเทิงใจ และคนอื่นก็ดูเหมือนจะไม่เดือดร้อนอะไร แต่ไม่เป็นผลดีแก่ชีวิตของตนเองเลย ก็ไม่เป็นภาวะผู้นำที่กำลังพูดถึงนี้ เพราะฉะนั้น จะต้องถูกต้องตามธรรมด้วย

โดยนัยนี้ ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมา

ประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม ดังที่กล่าวข้างต้นนั้น เมื่อพูดถึงผู้นำอย่างนี้ จะเห็นว่า มีองค์ประกอบหลายอย่าง ในความเป็นผู้นำ หมายความว่า คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่าง หลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี องค์ประกอบเหล่านั้น คือ

๑. ตัวผู้นำ จะต้องมีความสมบูรณ์ภายในของตนเอง เป็นจุดเริ่มและเป็นแกนกลางไว้

๒. ผู้ตาม โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับผู้ตาม หรือเราอาจจะไม่เรียกว่า ผู้ตาม ในพุทธศาสนาก็ไม่ได้นิยมใช้คำว่า ผู้ตาม เราอาจจะใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปด้วย”

๓. จุดหมาย โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับจุดหมาย เช่น จะต้องมีความชัดเจน เข้าใจถ่องแท้และแน่วแน่ในจุดหมาย เป็นต้น

๔. หลักการและวิธีการ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการและวิธีการที่จะทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมาย

๕. สิ่งที่จะทำ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ

๖. สถานการณ์ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ ซึ่งอยู่ภายนอก ว่าทำอย่างไรจะผ่านไปได้ ด้วยดี ในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่ประสบ เช่น ปัญหา เป็นต้น

นี่คือองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับผู้นำที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติที่จะทำให้เป็นผู้พร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้อย่างถูกต้องบังเกิดผลดี

ในเวลาที่กำลังคิดนี้ อาตมภาพคงไม่สามารถพูดได้ครบทุก

อย่าง แต่ข้อสำคัญจะเห็นได้ว่า เมื่อเป็นผู้นำ ก็มีผู้ที่ร่วมไปด้วย หรือว่า เพราะมีผู้ร่วมไปด้วย จึงเป็นผู้นำได้

ฉะนั้น คุณสมบัติที่สำคัญมาก ก็คือ คุณสมบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้นำเองกับผู้ที่มีร่วมไปด้วยนั้น ซึ่งต้องถือเป็นหลักใหญ่ เราอาจจะพูดเน้นที่ข้อนี้ ส่วนคุณสมบัติข้ออื่นจะพูดประกอบไปก็ได้

ผู้นำสูงสุด นำเพื่อสันติสุขของมวลมนุษย

ที่นี่ ก่อนจะไปดูคุณสมบัติต่างๆ ลองไปดูที่พระพุทธเจ้าก่อน เพราะว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงมีพระนามว่าเป็น “นายก” หรือ นายก และ “วินายก” หรือ วินายก ไฉนอย่างหนึ่งที่เรียกพระพุทธเจ้าก็คือ นายก ซึ่งแปลว่า “ผู้นำ”

บัดนี้เรานำคำนี้มาใช้เรียกผู้นำ เช่น นายกรัฐมนตรี ตรงกับ คำศัพท์ที่นิยมเรียกพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นนายก และเป็น วินายก

พระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำหรือนายกนั้น ทรงมีคุณสมบัติอย่างไร เรื่องนี้ไม่อาจจะบรรยายได้โดยละเอียด แต่จะพูดถึงลักษณะที่เด่นๆ ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เอง

ประการแรก ในที่แห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า “เราเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร สัตว์ทั้งหลายก็พ้นไปได้จากทุกข์ทั้งปวง” พุทธพจน์นี้เป็นข้อที่แสดงความเป็นผู้นำ แต่ไม่มีคำว่า “ผู้นำ” อยู่ในคำตรัสนี้ ฟังเข้าใจว่า ความเป็นกัลยาณมิตรนี้แหละคือลักษณะสำคัญที่เด่นของความเป็นผู้นำ

จุดเด่น หรือสาระสำคัญของพุทธพจน์นี้ก็คือว่า ผู้นำนั้นเป็นผู้ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา โดยเฉพาะสำหรับพระพุทธเจ้า ก็คือเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ หรือมนุษยชาติทั้งปวง

ถ้ามองในวงแคบเข้ามา ก็คือ ผู้นำนั้นเป็นผู้ที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน แก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคม หรือแก่องค์กรนั้นๆ (แต่องค์กรต่างๆ ที่มิขึ้นก็เพื่อประโยชน์แก่มนุษยชาติ แก่เพื่อนมนุษย์ แก่สังคมนั่นเอง) เพราะฉะนั้น หลักสำคัญก็คือ เป็นกัลยาณมิตรในสาระว่า “ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา”

ประการที่ ๒ ความเป็นผู้นำของพระพุทธเจ้านั้น แสดงออกในลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้ค้นพบมรรคา หรือค้นพบทางทรงเป็นผู้นำ และทรงบอกทางให้ ทางนั้นเพื่ออะไร ก็เพื่อไปสู่จุดหมาย หมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้สามารถที่จะช่วยให้คนไปถึงจุดหมายได้ เพราะว่าคนทั้งหลายต้องการไปให้ถึงจุดหมายนั้น แต่เขาไม่รู้ทาง ไม่มีวิธี พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมรรคา คือทางที่ไปสู่จุดหมาย แล้วก็มาช่วยบอกกล่าวชี้แนะ หรือบอกทางให้ เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ ทำให้ผู้อื่นสามารถร่วมเดินทางหรือโดยสารไป

คนอื่นที่เราเรียกว่าผู้ตามนั้น ท่านใช้คำว่า “ผู้มาร่วมสมทบ” หรือ “ตามมาสมทบ” เดินทางไปสู่จุดหมาย

ทั้งนี้หมายความว่า ผู้นำจะต้องรู้จุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น ข้อนี้ก็เป็นลักษณะใหญ่ที่สำคัญ

ประการต่อไป พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะอีกประการหนึ่งแห่งความเป็นผู้นำ ซึ่งแสดงออกในคำตรัสเป็นบางครั้ง คือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่ช่วยให้คนทั้งหลายได้ศึกษา เรียนรู้ หรือฝึกฝน

ตนเอง จนกระทั่งเขาสามารถที่จะข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปถึงจุดหมายได้

ข้อนี้หมายความว่า ผู้นำไม่ได้มาหยิบยื่นอะไรให้แก่ผู้อื่นโดยตรง แต่มาช่วยให้คนอื่นได้ฝึกตน ได้เรียนรู้ จนสามารถพึ่งตนเองได้ และช่วยตนเองให้พ้นปัญหาไป หรือทำได้สำเร็จบรรลุจุดหมาย

ผู้นำ มาประสานให้พากันไป

เมื่อพูดถึงพระพุทธเจ้าพอให้เห็นแนวกว้างๆ อย่างนี้แล้ว ก็ลองมาดูคุณสมบัติของผู้นำ หรือที่เราเรียกว่า “ภาวะผู้นำ” นั้น

ดังได้กล่าวแล้วว่า คุณสมบัติของผู้นำนั้น สัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆ ในการนำ ซึ่งมีประมาณ ๖ อย่างด้วยกัน

ในที่นี้จะข้ามคุณสมบัติในตัวผู้นำเองไปก่อน โดยจะขอเน้นในแง่ของคุณสมบัติในความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ร่วมไปด้วย เพราะข้อนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงถึงการนำอย่างแท้จริง

ในตอนหลัง ถ้ามีเวลา จึงจะบรรยายถึงคุณสมบัติของตัวผู้นำเอง โดยพูดเน้นที่ตัวของเขา

ในความสัมพันธ์กับผู้ที่มาช่วยไปด้วยนี้ ก็มีเรื่องของ การประสาน เพราะว่าผู้นำนั้นมีหน้าที่ที่จะมาประสาน และไม่ใช่มาประสานเฉยๆ แต่มาประสานให้พากันไป โดยเดินหน้าหรือมุ่งหน้าไปสู่จุดหมายให้ได้

ในการประสานตัวผู้นำเข้ากับคนที่ร่วมไปด้วยนั้น ก็รวมถึง การประสานคนกับคน คือ ประสานคนที่อยู่ด้วยกันทั้งหมดนั้นให้เข้ากันและร่วมกันไปได้ และการประสานคนกับสิ่งที่จะทำให้

แต่เริ่มต้น การประสานตัวผู้นำเองกับคนที่ร่วมไปด้วย เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เรียกว่าเป็นแกนทีเดียว ถ้าไม่มีคุณสมบัตินี้แล้ว ก็ไม่สามารถประสานอย่างอื่นได้

ที่นี่ การประสานตัวของผู้นำกับผู้ที่ร่วมไปด้วยนี้ จะทำอย่างไร ก็เริ่มต้นด้วยการที่ตนเองจะต้องมีคุณสมบัติ มีความรู้ความสามารถ เป็นต้น อย่างเพียงพอ จนเรียกได้ว่าเป็นแบบอย่าง ซึ่งทำให้เขาเกิดศรัทธา

ศรัทธานี้ หมายความว่า ความมั่นใจ คือ ความมั่นใจในตัวผู้นำ ที่เชื่อว่าท่านผู้นี้จะสามารถแก้ปัญหา นำพาพวกเราไปได้ให้ถึงจุดหมาย ซึ่งทำให้พอใจ เต็มใจ และอยากจะร่วมไปด้วย

ถ้ามีความมั่นใจนี้ คือเกิดศรัทธาขึ้นมาแล้ว ศรัทธานั้นก็จะ เป็นเครื่องนำเอาผู้ที่ร่วมไปด้วยเข้ามาประสานกับตัวผู้นำ คือ เขาพร้อมที่จะยอมรับฟัง และแม้แต่เชื่อถือ เป็นต้น หมายความว่า ศรัทธาเกิดขึ้น ก็ทำให้เขายกบุคคลนั้นเป็นผู้นำ คือ ผู้นำไม่ต้องไปแสดงตัวกับเขาว่าเป็นผู้นำ แต่จะเป็นผู้นำโดยเขาอยากให้นำเขาไป

ถ้าเป็นผู้นำโดยเขาอยากให้นำจะดีที่สุด หมายความว่าเขามีศรัทธาอย่างแท้จริงที่จะร่วมไปด้วย เท่ากับเขาร่วมกันยกขึ้นเป็นผู้นำ นี่เป็นประการที่ ๑

ข้อต่อไป นอกจากว่าเขาจะศรัทธามีความมั่นใจในตัวผู้นำแล้ว ผู้นำก็จะทำให้เขาเกิดความมั่นใจในตัวเขาเอง ว่าเขามีศักยภาพ มีทุนแห่งความสามารถที่จะเอามาปรับมาจัดเอามาพัฒนาให้สามารถทำกิจการงานนี้ให้สำเร็จ คือสามารถร่วมไปด้วยกันได้ (แต่ต้องระวังอย่าให้กลายเป็นมั่นใจแบบล้าพองตัวว่าเก่งดี

สมบูรณ์แล้ว)

ข้อนี้ก็สำคัญมากเหมือนกัน และถือว่าเป็นการประสานอย่างหนึ่ง โดยมุ่งที่ตัวเขาเอง ให้เขามีความมั่นใจในตนเองที่จะมาร่วมไปด้วยกัน

นอกจากนั้นก็คือ ช่วยให้เขาประสานกันเอง คือชักนำให้เกิดความสามัคคี พร้อมเพรียงกัน ทั้งประสานมือและประสานใจ หรือร่วมมือร่วมใจกัน

ข้อนี้เป็นเรื่องใหญ่มากทีเดียว คือการที่ว่า ทำอย่างไรจะให้คนที่อยู่ร่วมกันในองค์กรหนึ่งๆ มีความสามัคคีกลมเกลียว มีความพร้อมเพรียง มีใจหนึ่งใจเดียวกัน รวมจิตรวมความคิดรวมใจมุ่งสู่จุดหมายอันเดียว นี่เป็นหลักใหญ่ที่จะต้องใช้ธรรมมากมาย

ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวข้องกับสิ่งที่จะช่วยให้คนมาประสานกันและไปด้วยกันได้ มีมากมายเหลือเกิน ซึ่งถ้ามีเวลาจะได้ได้พูดข้างหน้า

ประการต่อไปก็คือ ประสานคนกับสิ่งที่จะทำ หรือประสานคนกับงาน คือนอกจากให้เขามีความมั่นใจในตนเองแล้ว ก็ให้เขามีความมั่นใจในงานหรือในสิ่งที่ทำด้วยว่า สิ่งนี้ดีแน่ งานนี้จะทำให้เกิดประโยชน์สุขอย่างที่มีมุ่งหมายอย่างแท้จริง ให้เขาเกิดความมั่นใจในคุณค่าและประโยชน์ของสิ่งที่จะทำหรืองานนั้น จนเขาอยากจะทำและเกิดความรักงาน เมื่อเขาเกิดความรักงานแล้วก็จะตั้งใจทำงาน

นอกจากความรักงานและตั้งใจทำงานแล้ว ก็ประสานความตั้งใจทำงานนั้นเข้ากับควมมีกำลังใจในการทำงานด้วย คือให้เกิดกำลังใจ ซึ่งจะทำให้มีความกระตือรือร้น มีความตื่นตัว ที่ทางพระ

เรียกว่ามีความไม่ประมาท ไม่ให้เป็นคนเฉื่อยชา

ความจริง เมื่อทำงานแล้ว ก็ทำให้พร้อมที่จะมีกำลังใจ แต่บางทีถ้าไม่หนุนขึ้นไป ก็อาจจะชักเหวอะเหวะลงได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้นจะต้องให้มีพร้อม ทั้งรักงาน ตั้งใจทำงาน และมีกำลังใจ เข้มแข็งที่จะสู้งาน บุกฝ่าไปข้างหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ท้อถอย ไม่ท้อแท้

อีกประการหนึ่ง ในการทำงาน ตลอดจนในการเป็นอยู่ทั่วไป ผู้นำนั้นมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่คนที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือคนที่ร่วมไปด้วยกันกับตน เพราะฉะนั้น ผู้นำจึงต้องพยายามให้คนที่มาร่วมงานหรือร่วมอยู่ ได้พัฒนาตัวของเขาอยู่เสมอ

ข้อนี้ก็สำคัญมาก คือ ไม่ใช่เพียงให้เขามาสละกำลังร่วมทำงาน แต่จะต้องหาวิธีการส่งเสริมสนับสนุนเชื้อโอกาสให้เขาพัฒนาตัวเองให้มีความเจริญงอกงามขึ้น เช่นว่า เก่งขึ้น ดีขึ้น ทำงานได้ผลดียิ่งขึ้น มีความสุขมากขึ้น มีชีวิตที่ดีงาม บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริงมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาตนเองของคนก็จะมีผลต่องานด้วย โดยมาช่วยให้เขาทำงานได้ผลดี มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่ที่แท้ไม่ใช่แค่นั้น จะต้องไปให้ถึงประโยชน์สุขแห่งชีวิตของเขา คือให้ชีวิตของเขาก็ได้ด้วย ทั้งได้ความดีงาม ได้ความเจริญ ได้ความสุข และได้พัฒนา ยิ่งๆ ขึ้นไป

ฉะนั้น การเป็นผู้นำจึงหมายถึงการมีสายตาที่มองทั้งทำงาน และมองทั้งที่คนควบคู่กัน ซึ่งจะเข้าหลักที่สำคัญต่อไป

ผู้นำ ประสานคนภายในดุลยภาพแห่งธรรม

จะขอรวบรัดพูดถึงหลักธรรมสำคัญ ที่ชาวพุทธรู้จักกันดี ซึ่งผู้นำแน่นอนว่าจะต้องมี แม้จะรู้จักกันเป็นเรื่องง่ายๆ ฟันๆ ก็ขาดไม่ได้ที่จะต้องพูดไว้ด้วย และที่จริงก็ไม่ใช่ว่าจะเข้าใจกันดีเท่าไร หลักธรรมนั้นเรารู้กันดีว่า คือ “พรหมวิหาร ๔ ประการ”

พรหมวิหารเป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ในฐานะเป็น “พรหม” คือ เป็นผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และดำรงรักษาสังคมไว้

โดยเฉพาะสำหรับผู้นำนั้น แน่นอนว่าจะต้องเป็นแบบอย่างที่จะต้องมีการพรหมวิหาร ๔ ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่ เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษา ได้พัฒนาตนแล้ว

พรหมวิหาร ๔ ประการ เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้อง โดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่เขาประสบ กล่าวคือ

๑. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มี เมตตา คือ ความเป็นมิตร ไม่ตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ตั้งแต่แต่ละคนๆ ที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก

เมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นฐานประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือเมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มีเมตตาปรารถนา

ดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้แก่เขาเรื่อยไป

๒. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มีกรุณา คือ ความพลอยรู้สึกไหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น

กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มีกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

๓. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงามความสุขความสำเร็จ เราก็มีมุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็ย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุน

ในวงการงานตลอดจนการเป็นอยู่ทั่วไปนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ

- เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่นเจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา
- เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุน
- แต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีสงเสริมของความสุขความเจริญ และการที่จะพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดี

ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็จะทำให้กิจการงานและประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จผลอย่างแท้จริง

พร้อมกันนั้น เมื่อปฏิบัติตามหลักการอย่างนี้ คุณสมบัติอย่างหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือ ผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมือ

อย่างไรก็ตาม ปิโย เท่านั้นไม่พอ ปิโยนั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือพรหมวิหารข้อสุดท้าย ได้แก่

๔. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มี **อุเบกขา** หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหลัก เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้น ผู้นำจะต้องตั้งอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา

อุเบกขา ก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้าง หยุดการชวนชวายในการที่จะปฏิบัติตามข้อ ๑-๒-๓ คือ จะต้องยึดถือธรรมเป็นใหญ่ แล้วก็รักษาหลักการกฎเกณฑ์กติกา หรือรักษาทัวธรรมไว้

อุเบกขานี้เป็นตัวรักษาดุล เป็นตัวจำกัดหรือคุมการปฏิบัติตามข้อ ๑-๒-๓ (เมตตา-กรุณา-มุทิตา) ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือ การปฏิบัติต่อคน หรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกาที่ชอบธรรม

เมตตา-กรุณา-มุทิตา เป็นท่าทีอาการของจิตใจในทางที่ดีที่

เชื้อเกิดผูกต่อเพื่อนมนุษย์ ถึงแม้จะดี ก็อยู่ในขอบเขตของความรู้สึก แต่อุเบกขาเป็นความรู้สึกซึ่งเชื่อมโยงกับปัญญาที่เป็นด้านความรู้ คือเมื่อรู้เข้าใจความจริง รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ถ้าถึงเขตที่การทำตามความรู้สึกที่ดีจะไม่ถูกต้อง ก็ปรับความรู้สึกให้ลงตัวหยุดเข้าที่อยู่กับหลัก แล้วเปิดโอกาสให้ปัญญาทำการไปตามที่รู้ว่าจริงว่าถูกต้อง

ผู้นำที่ดี ได้ทั้งคน ได้ทั้งงาน โดยไม่เสียหลักการ

การปฏิบัติตามหลักการแห่งพรหมวิหาร ๔ ที่มีคุณภาพ ๒ ด้าน (เมตตา-กรุณา-มุทิตา ด้านหนึ่ง และอุเบกขาอีกด้านหนึ่ง) นี่ก็คือการที่ผู้นำนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์อย่างถูกต้อง ทั้งกับคนและกับงาน ทั้งกับคนและกับธรรม หรือทั้งกับคนและกับหลักการ คือต้องเอาทั้งคน และทั้งงาน หรือเอาทั้งคนและหลักการ

ถ้าเอาคนอย่างเดียวก็จะเอียงสุดไปข้างหนึ่ง และจะเกิดปัญหาหรือเกิดความเสียหาย เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา จนไม่มีขอบเขต แม้จะปิโย คือเป็นที่รัก แต่ก็เสียหลักการ และทำให้เสียความเป็นธรรม

นอกจากนั้น เมื่อพยายามทำตัวให้เป็นที่รักโดยเป็นกันเองเกินไปอย่างไม่มีขอบเขต ก็อาจจะเลยเถิดไปกลายเป็นเพื่อนเล่น หรือกลายเป็นที่ล้อเล่น จนกระทั่งคำพูดไม่มีความหมาย ไม่มีน้ำหนัก พูดอะไรเขาก็ไม่ฟัง อย่างนี้ก็หมดความหมาย

พร้อมกันนั้นก็อาจจะกลายเป็นว่า แทนที่ตัวเองจะไปนำเขาก็กลายเป็นว่าถูกเขาชักพาออกนอกกลุ่มออกไป เลยหมดความเป็นผู้นำ

เพราะฉะนั้น ปิโย “เป็นที่รัก” ซึ่งเกิดจากคุณสมบัติในข้อ **เมตตา กรุณา มุทิตา** ที่เอาคน จึงต้องมีขอบเขตโดยมีความสมดุล กับข้อ **อุเบกขา** ที่เอาธรรม เอาหลักการ และเอาตัวงาน

ทีนี้ถ้าเอาตัวงาน เอาหลักการ หรือเอาธรรม ก็จะได้ลักษณะ ที่เรียกว่าเป็น “ครู” ซึ่งแปลว่า “น่าเคารพ” คือ เป็นคนมีหลัก หนักแน่น จึงเป็นผู้ที่น่าเคารพ

แต่ถ้าเอาหลักอย่างเดียว แม้จะน่าเคารพ ก็แห้งแล้ง บางที ไม่มีใครกล้าเข้าหน้าเลย อย่างนี้ก็ลำบาก เสียผลเหมือนกัน ครู ก็ จะเอียงข้างไป เพราะฉะนั้นจึงต้องพอดี

ถ้าได้ทั้งข้อ ๑-๒-๓ แล้วมาสมดุลกับข้อ ๔ ก็จะได้ทั้ง ปิโย เป็นที่รัก หรือน่ารักด้วย และ ครู เป็นที่เคารพด้วย หมายความว่า ได้ทั้งคนได้ทั้งงาน ได้ทั้งคนได้ทั้งหลักการ และได้ทั้งคนได้ทั้งธรรม อันนี้เป็นหลักการสำคัญที่เป็นเรื่องของดุลยภาพ

เป็นอันว่า คนที่น่าเคารพ เป็น ครู นั้นจะยึดถือหลักการเป็นใหญ่ เอางานเป็นสำคัญ เอาธรรมนำหน้า

เมื่อเอาใจใส่ดูแลคนให้ดี ก็เป็นปิโยด้วย ก็ได้ดุลยภาพอย่าง ที่ว่ามานี้

แต่ข้อที่สำคัญก็คือ เมื่อมองกว้างออกไปถึงที่สุด การเอาคน กับเอาหลักการก็จะมาบรรจบกัน หมายความว่า

- ถ้าเอาคนที่ เป็นบุคคล เป็นรายคน หรือเป็นคนๆ ไป ก็ อาจจะขัดกับธรรม เพราะธรรมนั้นก็คือเอาคนทั้งหมด หรือทั้งสังคม ถ้าเราเอาบุคคลโดยยอมเสียธรรม ก็ จะเสียแก่สังคมทั้งหมด
- เมื่อรักษารธรรมก็จะรักษาสังคมไว้ได้ เพราะในที่สุด

สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยธรรม เนื่องจากธรรมเป็นฐานที่รองรับสังคมไว้ เพราะฉะนั้น การเอาธรรม ก็คือเอาคนทั้งหมด หรือรักษาสังคมของมนุษยชาติเอาไว้ มิใช่เห็นแก่บุคคลผู้เดียวแล้ว ยอมทำลายธรรมที่รักษาสังคมของมนุษย์ทั้งหมด

นอกจากนั้น การทำงานการและทุกสิ่งทุกอย่างจะบรรลุผลสำเร็จ ก็จะต้องเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักการ คือตามเหตุปัจจัยของมัน ซึ่งพูดสั้นๆ ว่า ตามธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้น ธรรมหรือหลักความจริงและหลักการจึงเป็นตัวตัดสินขั้นสุดท้าย

ด้วยเหตุนี้ ผู้นำจึงต้องเป็นผู้มั่นในธรรม เป็นผู้ถือหลักการเป็นใหญ่ และเข้าใจชัดเจนในหลักการ

ผู้นำที่แท้ เป็นสื่อที่แสดงตัวของธรรม

พระพุทธศาสนาได้แสดงคุณสมบัติสำคัญของผู้นำในแง่นี้เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” แปลว่า ถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดเอาธรรมเป็นสำคัญ เชิดชูหลักการ ปฏิบัติการตามและเพื่อเห็นแก่ความเป็นจริง ความถูกต้องความดีงาม

ผู้นำ ต้องไม่เป็นอัตตาริปไตย คือ ไม่ถือตัวเป็นใหญ่ แล้วก็ไม่ใช่เป็นโลกาธิปไตย คือ ไม่มุ่งหาคะแนนนิยมเป็นใหญ่ ไม่ทำเพียงเพื่อหาเสียงหรือให้คนชอบ แต่เอาธรรม เอาตัวความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เอาหลักการเป็นใหญ่ ตัดสินกันด้วยหลักการ ตั้งแต่หลักการโดยการจัดตั้งของมนุษย์ ลงไปจนถึงหลักการที่เป็นนามธรรมซึ่งรองรับหลักการจัดตั้งนั้น

แม้เมื่อมีอะไรจะต้องวินิจฉัย ก็ทำตัวเป็นกระบอกเสียงหรือ

เป็นสื่อของธรรม หรือเป็นช่องทางแสดงตัวของธรรม คือหลักการ หรือกฎกติกา คุณสมบัติข้อนี้จะคล้ายๆ กับการวางตัวของผู้พิพากษา

ผู้พิพากษา เมื่อวินิจฉัยคดี ก็อาจจะต้องตัดสินลงโทษผู้ที่กระทำความผิด ในกรณีเช่นนี้ ถ้าผู้พิพากษามีความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับตัวเองว่าฉันจะลงโทษเขา ก็อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกขุ่นมัวเศร้าหมองไม่สบายใจ แต่ถ้าปฏิบัติตามหลักธรรม ท่านว่าผู้ตัดสินโทษก็เป็นเพียงกระบอกเสียงของธรรม หรือเป็นเพียงช่องทางที่แสดงตัวของธรรม

เมื่อมีการตัดสินลงโทษคน ก็จะเป็นการกระทำโดยไม่มีตัวตน แต่เป็นการกระทำของปัญญาบริสุทธิ์ ที่เอาหลักการเข้าวินิจฉัย ตัดสินไปตามกฎกติกา ตามความเป็นจริง ความถูกต้องดีงาม

อย่างนี้ท่านเรียกว่าธรรมลงโทษเขา ไม่ใช่ใครคนไหนลงโทษ แม้แต่ที่ประชุมตัดสินก็ไม่ได้ถือว่าคนลงโทษ แต่ตัวธรรมหรือตัวหลักการลงโทษเขาเอง หมายความว่า บุคคลตั้งแต่ตัวประธานลงมา เป็นเพียงสื่อหรือกระบอกเสียงของธรรม เพื่อให้ธรรมปฏิบัติ การออกมาได้เท่านั้นเอง

คนที่ทำด้วยจิตใจอย่างนี้ จะมีความมั่นใจ และไม่มีความรู้สึกทุกข์ยากลำบากใจ ไม่หวั่นไหวไปตามความรู้สึกที่เรียกว่าเป็นอารมณ์ เพราะว่าตัวเองไม่เกิดมีตัวตนที่เป็นผู้ทำขึ้นมาเลย มีแต่เพียงการปฏิบัติไปตามหลักการ โดยที่ตนเองมาเป็นช่องทางปรากฏตัวของธรรม หรือเป็นสื่อให้กับธรรมอย่างทีกล่าวแล้วเท่านั้นเอง อันนี้เรียกว่าการถือธรรมเป็นใหญ่

อย่างไรก็ตาม จะต้องระลึกโดยตระหนักว่า ธรรมจะปรากฏ

ตัวออกมาและเป็นผู้ตัดสินหรือปฏิบัติการ ก็ต่อเมื่อบุคคลที่เป็นสื่อหรือกระบอกเสียงนั้น ทำการด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ มุ่งความจริง ความถูกต้องดีงามแท้จริง และด้วยปัญญาที่ใสสะอาด ซึ่งแสวงหาความจริงและไตร่ตรองทั่วตลอดที่สุด คือทำด้วยเจตนาและปัญญาที่ดำเนินไปด้วยความไม่ประมาท

เมื่อทำได้อย่างนี้ ผู้นำก็จะได้คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นผู้เที่ยงตรง ไม่มีอคติ ไม่มีความลำเอียง ซึ่งเป็นแกนกลางของการรักษาคุณภาพ และความสามัคคี พร้อมทั้งความมั่นคงของหมู่ชนที่ไปด้วยกัน เพราะถ้าเสียความเป็นธรรมแล้ว แม้แต่จะมีความรักใคร่กันอยู่หรือแม้แต่จะเอาอกเอาใจกัน ก็จะทำให้เกิดความกินแหนงแคลงใจกัน สูญเสียเอกภาพ แต่เมื่อรักษาธรรมไว้ได้ ก็ไม่มีอคติและไม่เสียสามัคคี

อคติ คือ ความลำเอียง หรือการเขวออกไปนอกทางที่ควรจะเป็น ประพฤติปฏิบัติ มี ๔ ประการด้วยกัน คือ ลำเอียงเพราะชอบ ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะเขลา ลำเอียงเพราะกลัว

ลำเอียงเพราะชอบ เรียกว่า **ฉันทาคติ**

ลำเอียงเพราะชัง เรียกว่า **โทษาคติ**

ลำเอียงเพราะขลาด เรียกว่า **ภยาคติ**

ลำเอียงเพราะเขลา เรียกว่า **โมหาคติ**

ผู้นำจะต้องเป็นผู้หลีกเลี่ยงไป คือ ไม่มีอคติ ๔ ประการนี้ ถึงตอนนี้อยู่ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้นำกับผู้ร่วมไปด้วย ก็ได้หลักการใหญ่ๆ แล้ว ถ้าผู้นำมีคุณสมบัติสำคัญแค่นี้ การปฏิบัติต่อผู้ร่วมไปด้วย ก็จะได้ผลดีมากแล้ว ดังที่กล่าวเมื่อกี้ว่าได้ทั้งคนได้ทั้งงาน ก็จะพากันไปด้วยดีที่สุดหมาย

ผู้นำ สื่อสารให้ผู้โดยสารถูเห็นทาง สว่างตาสว่างใจไปด้วยกัน

ที่กล่าวมานี้ เป็นการพูดอยู่ในขอบเขตของหลักธรรมที่เรียกว่า พรหมวิหาร ๔ ประการ โดยโยงเข้ากับคุณสมบัติที่เรียกว่า “ปิโย” และ “ครุ” ซึ่งอยู่ในหลักที่เรียกว่า “กัลยาณมิตรธรรม” หรือ ธรรมของกัลยาณมิตร ๗ ประการ

เป็นอันว่า ในหลักคุณสมบัติของกัลยาณมิตรนี้ ได้กล่าวไปแล้ว ๒ ประการคือ ปิโย น่ารัก และ ครุ น่าเคารพ โดยได้ย้าว่าจะต้องให้ ๒ อย่างนี้มาคู่กัน ในแง่คนกับงาน และคนกับหลักการ โดยเฉพาะจะต้องพยายามเอาทั้งคนทั้งงาน ให้ได้ทั้งสองประการมาประสานกัน

นอกจาก ๒ ข้อนี้แล้ว ยังมีคุณสมบัติของกัลยาณมิตรเหลืออยู่อีก ๕ ประการ คือ ต่อจาก ปิโย น่ารัก และ ครุ น่าเคารพ แล้ว ยังมี ภาวนีโย แปลว่าน่าเจริญใจ คือ เป็นแบบอย่างได้ ทำให้ผู้ที่ร่วมอยู่ร่วมไป เช่น คนทั้งหลายที่อยู่ในองค์กรนั้น มีความภาคภูมิใจ พอนึกถึงก็มีความมั่นใจและภาคภูมิใจในตัวผู้นำ เป็นผู้ที่มีความศึกษาจริง ได้พัฒนาตนแล้ว เป็นผู้ที่มีสติปัญญา มีความสามารถ มีคุณธรรมความดีงามอย่างแท้จริง น่าเอาอย่าง ข้อนี้ก็เป็คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้มีศรัทธาและเกิดความร่วมมือด้วยดี

ต่อจาก ภาวนีโย ก็คือ วัตตวา เป็นผู้รู้จักพูด หมายความว่า รู้จักพูดให้ได้ผล รู้ว่าในสถานการณ์ไหน และกับใคร ควรพูดอะไร อย่างไร เป็นต้น พูดง่าย ๆ ว่า เป็นนักสื่อสารที่ดี และเอาใจใส่สื่อสารกับผู้ร่วมไปด้วยอยู่เสมอ เพื่อให้รู้เข้าใจกัน และรู้เข้าใจในสิ่งที่

ทำ เป็นต้น

แต่รู้จักพูดนั้น บางทียิ่งกว่าสื่อสารเก่งอีก คนที่รู้จักพูดนั้น จะพูดให้เขาเข้าใจก็ได้ พูดให้เขาเห็นใจก็ได้ พูดให้เขาเชื่อก็ได้ พูดให้เขาเห็นด้วยหรือคล้อยตามก็ได้ พูดให้เขาร่วมมือด้วยก็ได้ พูดให้เขาร่วมกำลังกันก็ได้ พูดให้เขาทำอะไรก็ได้ แต่ที่ท่านมุ่งหมาย ก็คือ พูดให้เขาเข้าใจ พูดให้เขาได้ประโยชน์ และพูดให้เขาช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ ต่างจากจิตวิทยาทุนนิยม ที่เน้นในแง่การพูดให้ตนเองได้ผลประโยชน์ หรือพูดหาผลประโยชน์ให้แก่ตน

พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของนักสื่อสารหรือนักสั่งสอนที่ดีไว้ ๔ อย่าง คือ

๑. พูดแจ่มแจ้ง คือ ชี้แจงอธิบายให้เข้าใจชัดเจน มองเห็นเหตุผลแจ่มแจ้ง หมดสงสัย เหมือนจูงมือไปเห็นกับตา (สันตัสสนา)

๒. พูดจูงใจ คือ พูดให้เห็นคุณค่าและความสำคัญ จนเกิดความซาบซึ้งยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ (สมาทปนา)

๓. พูดเร้าใจ คือ ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความแข็งขันมั่นใจ และมีกำลังใจหาญกล้า กระตือรือร้นที่จะทำให้สำเร็จ โดยไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก (สมุตเตชนา)

๔. พูดให้ร่าเริง คือ ทำให้เกิดบรรยากาศแห่งเมตตา ไมตรี ความหวังดี และความรู้สึกที่สดชื่นร่าเริง เบิกบานผ่องใส แซ่มนั่นใจด้วยความหวังในผลดีและทางที่จะสำเร็จ (สัมปหังสนา)

ต่อไปก็ วจนักขโม คือรู้จักฟังด้วย ท่านใช้คำว่า วจนักขโม แปลว่า ทนหรือควรต่อถ้อยคำ(ของคนอื่น) ไม่ใช่ว่าเขาแต่พูดแก่เขาอย่างเดียวโดยไม่ยอมรับฟังใคร ต้องยอมรับฟัง เพราะการรู้จักรับฟังเป็นส่วนหนึ่งของการที่จะสื่อสารให้ได้ผล แม้ว่าเขาพูดมาจะ

ไม่ถูกใจอะไรก็ทนได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้งานการและประโยชน์ที่จะทำนั้นสำเร็จ

ยกตัวอย่างเช่น ครูอาจารย์ถูกลูกศิษย์ชักใช้ไล่เลียงได้ถามถามจุกจิก ถามเรื่องที่ครูกิดว่าน่าจะรู้แล้ว ถ้าครูอาจารย์ไม่มีความอดทนในการรับฟัง เดียวก็จะเบื่อ หรือรำคาญ ท่านบอกว่าต้องมีคุณธรรมข้อนี้จึงจะแก้ไขได้ ต้องทำใจให้สบาย อดทนรับฟังเขา เพื่อให้เข้าใจเขาและช่วยเขาได้ดี

ต่อจากนั้น ต้อง คัมภีร์วิญจะ กะถัง กัตตา แปลว่ารู้จักแกล้งเรื่องราวต่างๆ ที่ลึกซึ้ง ปัญหาอะไรที่หนักและยาก ก็เอามาชี้แจงอธิบาย ช่วยทำให้คนที่ร่วมงานมีความกระจ่างแจ้ง เรื่องที่ลึกที่ยาก ก็ทำให้ตื่นให้ง่ายได้ และพาเขาเข้าถึงเรื่องที่ยากและลึกลงไปๆ อย่างได้ผล

ต่อไปข้อสุดท้าย คือ โน จัฏฐาเน นิยชะเย แปลว่าไม่ชักนำในเรื่องที่ไม่ใช่เรื่อง ที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่สาระ ที่ไม่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย

ธรรมของกัลยาณมิตร ๗ ประการนี้ เป็นคุณสมบัติที่มาประกอบเสริมกัน และมาประสานเข้ากับพรหมวิหาร ๔ ประการ ที่พูดไปก่อนแล้ว

ผู้นำ พัฒนาความต้องการของคน

ปัจจัยสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งแห่งความสำเร็จของการทำหน้าทีผู้นำ คือการปรับเปลี่ยนความต้องการของคน ความต้องการเป็นตัวกำหนดเป้าหมายและทิศทางการตัดสินใจของคน ถ้าเปลี่ยนความต้องการของคนได้ ก็เปลี่ยนตัวคนนั้นได้

ผู้นำที่ดีช่วยให้คนพัฒนาความต้องการของตน ทั้งในการปรับเปลี่ยนให้บุคคลมีความต้องการที่ถูกต้องดีงาม และให้หมู่ชนมีความต้องการที่ประสานเป็นอันเดียวกัน

การพัฒนาความต้องการ เป็นการพัฒนาความสุขของคน เพราะความสุขเกิดจากการสนองความต้องการ ถ้าเปลี่ยนความต้องการของคนได้ ก็เปลี่ยนวิธีการหาความสุขของเขาได้ด้วย

เมื่อทำอะไรตรงกับความต้องการของคน ก็ทำให้เขาสนใจและมีความสุข คนก็จะร่วมมือทำอย่างเป็นไปเองโดยประสานกลมกลืน และเต็มใจจะหาทางทำให้สำเร็จ จึงพร้อมที่จะทำและทำได้ง่าย

ในทางตรงข้าม ถ้าผู้นำทำการที่ผิดความต้องการของคน ทั้งสองฝ่ายก็จะไม่มีความสุข และสิ่งที่ทำก็ยากจะสำเร็จ หรือจะคงอยู่ยั่งยืน

ความต้องการของคนพัฒนาได้ เปลี่ยนแปลงได้ และผู้นำที่ดีก็ควรถือเป็นหน้าที่สำคัญที่จะช่วยให้คนพัฒนาความต้องการไปในทางที่ดีงามประณีตและสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น

ความต้องการสำคัญที่ควรได้รับการปรับเปลี่ยนพัฒนาอย่างน้อยชุดেলাให้ละเมียดละไมไม่ก้าวร้าวรุกราน ก็คือความต้องการแบบเห็นแก่ตัวในการที่จะบำรุงบำเรอความสุขส่วนตน หรือความต้องการได้ผลประโยชน์จากการเอาเปรียบผู้อื่นหรือโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของใคร ที่ทางพระเรียกว่า*ตัณหา* คือความใฝ่เสพ

คนควรจะพัฒนาความต้องการ โดยเปลี่ยนจากความ

ต้องการแบบตัณหา^{นี้} ไปเป็นความต้องการภาวะดีงามสร้างสรรค์ เช่น อยากให้ชีวิตของตนเองดีงามบริสุทธิ์ อยากให้ชีวิตมีคุณค่า เป็นประโยชน์ อยากให้ชุมชนหรือองค์กรของตนเจริญก้าวหน้ามีชื่อเสียงที่ดีงาม อยากให้ถนนหนทางสะอาดเรียบร้อย อยากให้เพื่อนมนุษย์อยู่ดีมีสุข อยากให้สังคมร่มเย็น อยากให้ธรรมชาติแวดล้อมงดงามน่ารื่นรมย์ อยากให้ปัญญาความรู้เข้าใจความจริงแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง อยากให้ผู้คนได้พบเห็นชื่นชมกับสิ่งดีงาม เป็นต้น ที่ทางพระเรียกว่า*ฉันทะ* คือความใฝ่ดี หรือใฝ่ศึกษาและใฝ่สร้างสรรค์

ถ้าผู้นำสามารถช่วยคนให้พัฒนาความต้องการอย่างหลังนี้ขึ้นได้ ก็เป็นความสำเร็จอยู่ในตัวขั้นหนึ่งแล้ว และความต้องการนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะทำให้เกิดพลังที่ช่วยให้การกระทำเพื่อจุดหมายที่ดีงามบรรลุความสำเร็จสมหมายด้วย

ที่สำคัญที่สุดก็คือ ผู้นำเองควรจะมีความใฝ่อย่างแรงกล้าในจุดหมายอันสูงส่ง มีความชัดเจนในจุดหมายนั้น และทำให้ทุกคนมองเห็นและใฝ่ในจุดหมายยิ่งใหญ่ร่วมกัน ให้เป็นจุดหมายรวมของสังคม ที่จะทำให้พลังแห่งความต้องการของทุกคนประสานเป็นอันเดียว ซึ่งจะทำให้แต่ละคนหลุดพ้นจากแรงรบกวนของความต้องการที่ไม่พึงประสงค์ และมุ่งหน้าไปด้วยกันสู่จุดหมายรวมของสังคมนั้น อันเป็นความสำเร็จของการทำหน้าที่ของผู้นำอย่างแท้จริง

ผู้นำ รู้ทั้งเจ็ดด้านซึ่งทำให้พร้อมที่จะจัดการ

เรื่องคุณสมบัติของผู้นำในความสัมพันธ์กับผู้ร่วมไปด้วยนั้น ได้พูดไปพอสมควรแล้ว ตอนนี้จะพูดถึงคุณสมบัติในตัวผู้นำเองไว้บ้างเป็นตัวอย่าง

ท่านกล่าวว่า บุคคลที่เป็นผู้นำจะต้องมีธรรม ๗ ประการ ซึ่งก็เป็นการย้ำสิ่งที่กล่าวไปแล้วนั่นเอง แต่ในที่นี้มาด้วยกันเป็นชุดจะยังไม่บอกชื่อก่อน เพราะเป็นภาษาบาลี ซึ่งอาจจะยากหน่อย จึงขอพูดเป็นภาษาไทยว่า คุณสมบัติในตัวของผู้นำ ๗ ประการ คือ

๑. **รู้หลักการ** เมื่อดำรงตำแหน่ง มีฐานะ หรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง เช่น อย่างผู้ปกครองประเทศชาติก็ต้องรู้หลักรัฐศาสตร์ และรู้กฎกติกาของรัฐ คือกฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา แล้วก็ยืนอยู่ในหลักการ ตั้งตนอยู่ในหลักการให้ได้ ชุมชน สังคม องค์กร หรือกิจการอะไรก็ตาม ก็ต้องมีหลักการ มีกฎ มีกติกา ที่ผู้นำจะต้องรู้ต้องชัด แล้วก็ตั้งมั่นอยู่ในหลักการนั้น

๒. **รู้จุดหมาย** ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้ว่าจะนำคนและกิจการไปไหน นอกจากรู้จุดหมาย มีความชัดเจนในจุดหมายแล้ว จะต้องมีความแน่วแน่มุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงจุดหมายด้วย ข้อนี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญมาก

เมื่อใจมุ่งจุดหมาย แม้มีอะไรมากระทบกระทั่ง ก็จะไม่หวั่นไหว อะไรไม่เกี่ยวข้อง ไม่เข้าเป้า ไม่เข้าแนวทาง ก็ไม่มัววุ่นวาย ใครจะพูดจาด่าเหน็บแนม เมื่อไม่ตรงเรื่อง ก็ไม่มัวถือสา ไม่เก็บเป็นอารมณ์ ไม่ยุ่งกับเรื่องจุกจิกไม่เป็นเรื่อง เอาแต่เรื่องที่เขาแนว

ทางสู่จุดหมาย ใจมุ่งสู่เป้าหมาย อย่างชัดเจนและมุ่งมั่นแน่วแน่

๓. **รู้จักตน** คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใคร มีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด มีสติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยิ่งข้อหย่อน จุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเอง และเตือนตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเอง ให้มีคุณสมบัติมีความสามารถยิ่งๆ ขึ้นไป

ไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคนสมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนเอง ยิ่งเป็นผู้นำก็ยิ่งต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลา ให้น่าได้ดียิ่งขึ้นไป

๔. **รู้ประมาณ** คือ รู้จักความพอดี หมายความว่า ต้องรู้จักขอบเขตขีดขั้นความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่างๆ ท่านยกตัวอย่าง เช่น รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักประมาณในการบริโภค ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญา และการเก็บภาษี เป็นต้น ไม่ใช่เอาแต่จะให้ได้อย่างใจ

ลึกลงไป ต้องรู้ว่าการกระทำนั้นๆ หรือในเรื่องราวนั้นๆ มีองค์ประกอบ หรือมีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้าง ทำแค่ไหนองค์ประกอบของมันจะพอดี ได้สัดส่วน พอเหมาะ การทำการต่างๆ ทุกอย่างต้องพอดี ถ้าไม่พอดีก็พลาด ความพอดีจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง

ฉะนั้น จะต้องรู้องค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และจัดให้ลงตัวพอเหมาะพอดี

๕. **รู้กาล** คือ รู้จักเวลา อย่างที่บอกไว้รวมๆ ว่า รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจการหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติการต่างๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็น

เวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา เป็นต้น

ทั้งนี้รวมทั้ง รู้ลำดับ ระยะเวลา ปริมาณ ความเหมาะสมของ เวลาว่า เรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหนจะทำอะไรอย่างไรจึงจะ เหมาะสม ดังเช่น แม้แต่การพูดจาก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จัก วางแผนงานในการใช้เวลา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่นวางแผนว่า สังคม มีแนวโน้มจะเป็นอย่างนี้ในเวลาข้างหน้าเท่านั้น และเหตุการณ์ ทำนองนี้จะเกิดขึ้น เราจะวางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

๖. **รู้ชุมชน** คือ รู้สังคม อย่างที่บอกเป็นหลักกลางๆ ไว้ว่า รู้ จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจวิยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจวิยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุม ชชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

ทั้งนี้ต้องรู้สังคม ตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้สังคม โลก รู้สังคมของประเทศชาติ ว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มี ปัญหาอะไร มีความต้องการอย่างไร โดยเฉพาะถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ปัญหา รู้ความต้องการของเขา แม้แต่ในชุมชนย่อยๆ ถ้าจะ ช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความ ต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด

๗. **รู้บุคคล** คือ รู้จักบุคคลตามที่เขาเป็น อย่างที่บอกเป็น หลักกลางๆ ไว้ว่า รู้ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการร่วมไปด้วยกันและคนที่ เราไปให้บริการ จะต้องรู้จักเขาตามความแตกต่างเฉพาะตัว เพื่อ

ปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสมและได้ผล ตลอดจนสามารถทำ
บริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ รู้ว่าจะใช้วิธี
สัมพันธ์พูดจาแนะนำติชมหรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร โดย
เฉพาะในการใช้คน ซึ่งต้องรู้ว่าคนไหนเป็นอย่างไร มีความถนัด
อัธยาศัย ความสามารถอย่างไร เพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน

นอกจากนั้นก็รู้ประโยชน์ที่เขาพึงได้ เพราะว่าในการทำงาน
นั้นไม่ใช่ว่าจะเอาเขามาเป็นเพียงเครื่องมือทำงานให้ แต่จะต้องให้
คนที่ทำงานทุกคนได้ประโยชน์ ได้พัฒนาตัวเอง ผู้นำควรรู้ว่าเขา
ควรจะได้ประโยชน์อะไรเพื่อความเจริญของงานแห่งชีวิตที่แท้จริง
ของเขาด้วย

ที่พูดมานี้ คือหลักธรรมที่เรียกว่า สัปปริสธรรม ๗ ประการ
ซึ่งในที่นี้จะไม่บอกคำภาษาบาลี เพราะมีเวลาน้อย ถ้ามีคุณธรรม
๗ ประการนี้ แม้จะไม่มีคุณสมบัติข้ออื่นก็เป็นผู้นำได้ เพราะรู้องค์
ประกอบและปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพอที่จะจัดการให้
ได้ผล สามารถจัดวางวิธีปฏิบัติการที่เหมาะสมให้บรรลุความสำเร็จได้
ส่วนคุณสมบัติอย่างอื่นก็มาเสริม

เป็นที่น่าสังเกตอย่างมากว่า ธรรม ๗ ประการ ซึ่งจัดลำดับ
ข้อตามที่แสดงไว้นี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกรณีที่เป็นคุณสมบัติ
สำหรับสัปปริสชน หรือบัณฑิตชนอย่างเป็นกลางๆ แต่ในกรณีที่
ตรัสให้เป็นคุณสมบัติของผู้นำโดยตรง เช่น เป็นพระพุทธเจ้า หรือ
เป็นนักปกครองที่ยิ่งใหญ่ ทรงเปลี่ยนลำดับสลับข้อ ๑ กับข้อ ๒
ใหม่ กล่าวคือ

ตามปกติ ตรัสข้อรู้หลักการ ตามด้วยข้อรู้ความมุ่งหมาย แต่
ในกรณีของผู้นำโดยตรง ตรัสข้อรู้จุดหมาย เป็นข้อแรก แล้วจึงตาม

ด้วย รัฐบาลการ เป็นการเน้นที่ความมีจุดหมาย และกำหนดจุดหมาย หรือตั้งจุดหมาย เจาะลงไปให้ชัด แล้วจึงวางหลักการและหาวิธีการที่จะทำให้สำเร็จบรรลุจุดหมายนั้น

ขออย่าว่า ผู้นำจะต้องมีจุดหมายดังามที่ชัดเจนให้แก่หมู่ชน และต้องมีจิตมุ่งสู่จุดหมายนั้น พร้อมทั้งนำพาหมู่ชนให้ร่วมกันทำการอย่างมุ่งมั่นแน่วแน่เพื่อบรรลุจุดหมายนั้น

ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง

ได้พูดไปมาก ในแง่ของธรรมที่เกี่ยวกับผู้ที่มาร่วมไปด้วยกัน คือ ประสานระหว่างตัวผู้นำ กับผู้ที่ตามหรือผู้ที่ร่วมไปด้วย ส่วนคุณสมบัติด้านอื่นก็เลยแทบไม่ได้พูด นอกจากสัปปริสธรรมซึ่งเป็นคุณสมบัติภายในสำหรับตัวเองที่ว่า รัฐบาลการ รัฐบาลความมุ่งหมาย รัฐบาล รัฐบาล รัฐบาล รัฐบาล และรัฐบาล ซึ่งก็เป็นคุณสมบัติที่เน้นด้านปัญญา

เนื่องจากเวลาจำกัด คิดว่าเท่าที่ได้พูดเรื่องภาวะผู้นำมาทั้งหมดนี้ ก็อยากจะเน้นข้อสำคัญบางอย่าง ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในธรรมชุดต่างๆ กล่าวคือ

ประการแรก ตัวเองต้องดี ต้องเป็นแบบอย่างได้ คือ ต้องทำดีเป็นตัวอย่างแก่เขา และมีความรู้ ความสามารถ ที่จะมานำเขาได้

ประการต่อไป นอกจากเป็นกัลยาณมิตรให้กับเขาแล้ว ตัวเองก็ต้อง มีกัลยาณมิตรด้วย คือต้องเลือก ต้องหาที่ปรึกษา และเพื่อนร่วมงานที่ดี ลักษณะนี้แสดงถึงความเป็นคนที่ใฝ่แสวงปัญญาคความว่า ในการทำงาน หรือจะนำเขาไปนั้น ไม่ใช่ตัวผู้นำเองจะทำได้คนเดียว แต่จะต้องฟังเสียงผู้อื่น และใฝ่แสวงปัญญา

อยู่เสมอด้วย

ข้อนี้สำคัญมาก แม้แต่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าต้องมีหลักข้อนี้ คือ ต้องมีที่ปรึกษาที่ไต่ถาม จะได้แสวงปัญญาค้นคว้าหาความรู้ให้ทันต่อความเป็นไป และได้ความคิดที่จะมาใช้ในการปกครอง หรือดำเนินกิจการ เรียกสั้นๆ ว่ามีกัลยาณมิตร ตัวเองเป็นกัลยาณมิตรให้แก่คนที่ร่วมไปด้วย แต่พร้อมกันนั้นตัวเองก็ต้องมีกัลยาณมิตรโดยรู้จักแสวงหากัลยาณมิตรด้วย

ต่อไปก็ต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาท คือ มีสติ คอยตรวจตราสถานการณ์ ความเปลี่ยนแปลงเป็นไป และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น

อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นจะมีผลกระทบต่อชีวิต ต่อองค์กร ต่อชุมชน ต่อสังคม ไม่พลาดสายตา จับเอามาตรวจตราพิจารณาทั้งหมด แล้วดำเนินการหาเหตุ หาปัจจัย และหาทางแก้ไขปรับปรุง

อะไรจะส่งผลในทางลบ ก็ต้องรีบป้องกันแก้ไข

อะไรจะเป็นโอกาสที่จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ก็ต้องใช้โอกาสนั้นให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านไปเปล่า

ความตื่นตัว ทันต่อสถานการณ์ มีความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา ไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงไปเปล่า ไม่ถลำพลาด และไม่ยอมเสียโอกาส อย่างนี้เรียกว่าความไม่ประมาท

รวมความว่า ๓ ข้อนี้ต้องมาด้วยกัน คือ

๑. ตัวเองต้องดี ต้องเป็นแบบอย่างได้
๒. ต้องมีกัลยาณมิตร ต้องหาที่ปรึกษาและผู้ร่วมการร่วมงานที่ดีมีความรู้ความสามารถ และแสวงหาปัญญาเพิ่มเติมอยู่เสมอ
๓. ต้องเป็นคนไม่ประมาท

นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติอีกส่วนหนึ่งที่มาเสริม คือ

๔. ต้องเป็นคนเข้มแข็ง นอกจากไม่ประมาท กระตือรือร้น เอาจริงเอาจังแล้ว ก็ต้องเข้มแข็งด้วย แม้จะมีอุปสรรค มีภัยอันตราย มีปัญหา ก็ไม่ย่อท้อ วางตัวเป็นหลักได้ และอยู่ในหลัก ไม่หวั่นไหวไปตามเสียงขู่เสียงแคะได้ เป็นต้น

๕. ต้องทำได้ และช่วยให้คนอื่นทำได้ ในสิ่งที่ต้องการจะทำ

๖. สายตากว้างไกล ข้อนี้ขอสรุปด้วยคำว่า **มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง** ซึ่งเป็นลักษณะทางปัญญา คนที่เป็นผู้นำนั้น แน่ใจว่า ปัญญาสำคัญที่สุด คุณสมบัติข้อนี้อาจจะใกล้เคียงกับคำว่า มีวิสัยทัศน์ แต่คงไม่ใช่เท่านั้น

มองกว้าง คือ ไม่ใช่มองอยู่แค่องค์กรหรือชุมชนของตน แต่มองไปทั่ว ไม่ว่าอะไรที่เกี่ยวข้องมีผลส่งมา หรือมีอิทธิพลกระทบจากภายนอก จากสังคมอื่น จากคนพวกอื่น กลุ่มอื่น จากปัญหาของโลก จากกระแสโลกาภิวัตน์ อะไรต่างๆ ก็รู้ทั่วรู้ทัน

มองไปทั่วโลกทั้งหมดว่า โลกเวลานี้เป็นอย่างไร มีกระแสไปทางไหน มีปัญหาอะไร มีความต้องการอะไร เราปรับตัวปรับองค์กรของเราให้เข้ากับมันได้ หรือรับมือกับมันได้ มีส่วนร่วมเกี่ยวพันมันได้ หรือช่วยแก้ไขมันได้ มองเห็นโอกาสและช่องทางที่จะดำเนินการตามจุดหมาย อย่างน้อยถ้าไม่นำมันได้ ก็ไม่ให้ถูกครอบงำหรือไม่ให้ล่าหลัง

คิดไกล หมายความว่า คิดในเชิงเหตุปัจจัย ทั้งสาวไปข้างหลัง และสืบไปข้างหน้า คือ เอาภาวะหรือสถานการณ์ปัจจุบันตั้งแล้วใช้ปัญญาสืบสาวหาเหตุปัจจัยในอดีต ย้อนยาวไปให้เห็นว่าเป็นอย่างนี้ เป็นเพราะอะไรและเป็นมาอย่างไร แล้วก็มองหมาย

อนาคตว่ามันจะเป็นอย่างไร โยงเหตุปัจจัยที่เป็นมาจากอดีต ประสานเข้ากับปัจจุบัน แล้วก็ยังเห็นอนาคต สามารถวางแผน เตรียมการเพื่ออนาคตให้บรรลุจุดหมาย

ไผ่สูง หมายความว่า ไผ่ปรารถนาจุดหมายที่ดั่งามสูงส่ง จุดหมายที่ดั่งาม ก็คือความดั่งามของชีวิต ความดั่งามของสังคม ความเจริญก้าวหน้ามีสันติสุขของมวลมนุษย์ ผู้นำจะต้องมีความปรารถนาในสิ่งเหล่านี้อย่างจริงจัง

ไม่ใช่มีวปรารถนาหรือไผ่ในลาภ ยศ ผลประโยชน์ ซึ่งในทางธรรมไม่ถือว่า สูง แต่คนไทยคงเอามาใช้ผิด **ความไผ่สูง** กลายเป็นความอยากได้ผลประโยชน์ อยากได้ลาภได้ยศ แล้วเอาไปรวมกับมักใหญ่ กลายเป็น**มักใหญ่ไผ่สูง** หมายถึงอยากมั่งมีมหาศาล เป็นใหญ่เป็นโต

ที่จริงนั้น ไผ่สูง หรือไผ่ในสิ่งสูงที่แท้จริง ก็คือ ปรารถนาสิ่งที่ดั่งาม ประเสริฐ ซึ่งได้แก่ ความดั่งามของชีวิต ประโยชน์สุขของสังคม ความเรียบร้อยดั่งามของสภาพแวดล้อม ความร่มเย็นเป็นสุขน่าอยู่อาศัยของโลกทั้งหมด การได้อยู่ในโลกที่ดั่งามทุกอย่าง อย่างนี้เรียกว่าสูง เราไผ่ในสิ่งนี้ก็คือ “ไผ่สูง”

ในวงแคบเข้ามา ไผ่สูง หมายถึง ความมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์งานที่ดีเยี่ยม ซึ่งเป็นประโยชน์มากที่สุด หรือผลงานที่มีคุณค่าอย่างเลิศ ตลอดจนผลผลิตที่มีคุณภาพสูงสุด

ผู้นำจะต้องมีแรงใจอันนี้ คือ ไผ่สิ่งที่ดั่งามประเสริฐอย่างสูงยิ่ง และด้วยใจที่ไผ่สูง ไผ่สิ่งที่ดั่งามประเสริฐสูงอย่างยิ่งนี้ ก็จะทำให้เกิดกำลังใจที่จะทำการสร้างสรรค์ทุกอย่าง และนำหมู่ชนที่จะไปด้วยมารวมใจรวมกำลัง ประสานมือประสานใจ ทำด้วยกัน ไป

ด้วยกัน โดยมีจุดหมายใหญ่ที่ไผ่ปรวรรณอันชัดเจนร่วมกัน และนำเขาได้ทั้งทางพฤติกรรม ทางจิตใจ และทางปัญญา ก็จะประสบผลสำเร็จ บรรลุจุดหมายที่แท้จริง กล่าวคือ เพื่อประโยชน์แก่เขาแก่ประชาชน แก่สังคม และแก่โลกทั้งหมด

ทั้งนี้ เข้ากับหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า พระพุทธเจ้า และพระสาวกผู้เป็นอรหันต์ทั้งหลายนั้น เป็นผู้บรรลุประโยชน์ตน หมายความว่า พัฒนาตนเองดีพร้อมแล้ว จึงเป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่เพื่อจุดหมายอย่างเดียว คือ พุทธชนิตายะ พุทธชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ ซึ่งแปลว่า เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก หรือแก่มวลมนุษยชาติ และทำกิจทุกอย่างเพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขของชาวโลก

นี่คือจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งผู้นำก็ดำเนินในแนวทางเดียวกัน

ถ้าปฏิบัติตามหลักการที่กล่าวมานี้ ก็จะประสบความสำเร็จ เรียกว่า เป็นที่พึงของหมู่ชนได้

ความเป็นผู้นำนั้น มีฐานะอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่าเป็น *นาถะ* คือเป็นที่พึง เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ก็จึงเป็น โลกนาถะ แปลว่า เป็นที่พึงของชาวโลก ท่านผู้นำเมื่อนำได้ดี ก็จะเป็นที่พึงของคนอื่น เป็นที่พึงของหมู่ชน จนกระทั่งเป็นที่พึงของมวลมนุษยชาติต่อไป

จริยธรรม

นักการเมือง*

เริ่มแรก ขอทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “จริยธรรม” จริยธรรมในที่นี้ มิใช่หมายถึงจริยธรรมในความหมายแคบๆ ตามที่เราใช้กันปัจจุบันแบบตะวันตก ซึ่งเน้นที่พฤติกรรมทางสังคม แต่จริยธรรมในความหมายทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การดำเนินชีวิต หรือกระบวนการแห่งชีวิตที่ดำเนินไปทั้งหมด คือความเป็นอยู่ การแสดงออก ความรู้สึกนึกคิด และคุณสมบัติต่างๆ ทั้งจิตใจ ทั้งปัญญา ทั้งพฤติกรรม

ในที่นี้ เราพูดถึงถึงพฤติกรรมของนักการเมือง เมื่อพูดถึงจริยธรรมในระดับของคนชั้นนำอย่างนักการเมืองนี้ ก็ขอข้ามเรื่องจริยธรรมสามัญสำหรับคนทั่วไป ซึ่งถือว่าทุกคนควรมีเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว อย่างเรื่องของการมีศีล ๕ การไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายร่างกาย ไม่ทำลายชีวิตผู้อื่น การไม่ละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่น

* ข้อคิดสั้นๆ พูดไว้ใน พ.ศ. ๒๕๔๒

การไม่ประพฤติผิดทางเพศ การไม่พูดเท็จ ไม่โกหกหลอกลวง การไม่ดื่มสุรายาเมา สิ่งเสพติด และการงดเว้นอบายมุข เหล่านี้ถือว่าเป็นเรื่องของ **จริยธรรมพื้นฐาน** ซึ่งทุกคนควรมีอยู่แล้ว

เพราะฉะนั้น ในระดับของนักการเมือง ซึ่งถือว่าต้องมีจริยธรรมพื้นฐานสำหรับคนทั่วไปอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องพูดถึงอีก แต่เมื่อพูดถึงจริยธรรมของนักการเมือง จะหมายถึงการดำเนินชีวิต ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ และสติปัญญา ของผู้ที่จะไปบริหารบ้านเมือง หรือเป็นผู้นำของประชาชน ที่จะพาประเทศชาติบ้านเมืองไปสู่ความเจริญงอกงามและสันติสุข

ปัญหาที่รู้เข้าใจจุดหมายของงานการเมือง

เบื้องต้น เมื่อพูดถึงจริยธรรมของนักการเมือง ก็ต้องพูดถึง **จุดหมายของงานการเมือง** เช่น การบริหาร การปกครอง หรือการดำเนินกิจการงานสาธารณะต่างๆ ที่เกี่ยวกับประเทศชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องรู้ คือเป็นเรื่องทาง**ด้านปัญญา**

พูดกันง่ายๆ ว่า จุดหมายของงานการเมือง ก็คือ การที่จะบริหารกิจการหรือปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข ให้ประชาชนอยู่ดีกินดีเป็นต้น แต่อย่างนี้ยังไม่ใช้จุดหมายที่แท้จริง

อะไรคือจุดหมายที่แท้จริง เราจะต้องมองลึกลงไปว่า ธรรมดาชีวิตของคนเราก็คือ สังคมก็คือนั้น มีจุดหมายของมันเองอยู่แล้ว คือชีวิตต้องการความเจริญงอกงาม ความเป็นสุข หรือการที่ชีวิตนั้นต้องการพัฒนาให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป สังคมก็เช่นเดียวกัน ย่อมมีจุดหมายที่จะทำการสร้างสรรค์ เช่นมีอารยธรรมที่เจริญก้าวหน้า เป็นต้น

การบริหารบ้านเมืองที่ช่วยให้สงบสุข หรือให้ราษฎรอยู่ดีกินดีนั้น ความจริงก็เพื่อมาเป็นสภาพเอื้อให้แก่การก้าวไปสู่จุดหมายของชีวิตและจุดหมายของสังคมที่พูดไปแล้วนั้นอีกชั้นหนึ่ง

หมายความว่า จุดหมายของการเมือง หรืองานการเมืองนั้น คือ เพื่อสร้างสภาพเอื้อ ที่จะช่วยให้ชีวิตและสังคมพัฒนาไปสู่จุดหมายของมัน

ที่พูดอย่างนี้มีความสำคัญมาก เพราะถ้าเราไม่มองอย่างที่ว่านี้ เราก็จะมองไปตัน เช่น เป็นนักปกครอง ก็คิดแค่ว่าให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข อยู่กันเรียบร้อย แล้วก็จัดการบ้านเมืองให้สงบเท่านั้น ซึ่งบางทีก็ทำให้การปกครองไปเน้นเรื่องอำนาจ หรือมิฉะนั้นอย่างน้อยก็ทำให้บ้านเมืองนั้น อยู่ในวังวนของความเจริญและความเสื่อม

ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีความสามารถบริหารบ้านเมืองดี ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความพร้อมพร้อมทางเศรษฐกิจแล้ว คนก็หลุมหลงเพลิดเพลิน หันไปหมกมุ่นในการเสพบริโภค การบำรุงบำเรอ แล้วก็ละเลิงมัวเมา สังคมก็เสื่อมลง

ที่จริงนั้น ผู้บริหารประเทศชาติ และนักการเมืองโดยทั่วไป จะต้องจัดการงานบ้านเมืองนั้นเพื่อให้เกิดสภาพเอื้ออย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือ คำนึงอยู่เสมอว่า งานการที่เราทำหรือการที่จะบริหารกิจการบ้านเมืองนั้น ก็เพื่อให้ชีวิตและสังคมได้สภาพที่เกื้อหนุนต่อการที่จะก้าวไปสู่จุดหมาย เช่น ให้คนมีโอกาสดำเนินชีวิตในทางจิตใจ และทางปัญญา สังคมสามารถพัฒนาศิลปวัฒนธรรม มีการสร้างสรรค์ต่างๆ เจริญในอารยธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป มิใช่เป็นจุดหมายปลายปิดที่เพียงว่า ให้ชีวิตและสังคมอยู่กันสบายแล้วก็จบ ถ้าเป็นอย่าง

นั่นก็จะตัน

เมื่อเข้าใจถึงจุดหมายของการเมืองและการปกครอง ตลอดจนการบริหารกิจการต่างๆ แล้ว ก็จะต้องใช้ปัญญาศึกษาให้มากขึ้น คือ ไม่ใช่หยุดอยู่แค่ว่ารู้เข้าใจถึงจุดหมายของการเมืองการปกครอง เพื่อให้บ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุข ประชาชนอยู่ดีกินดี แต่จะต้องคำนึงต่อไปว่า อะไรคือจุดหมายของชีวิต อะไรคือจุดหมายของสังคม ที่เขาควรจะทำต่อไป แล้วก็ไปเกื้อหนุนหรือหนุนนำให้ชีวิตและสังคมเจริญงอกงาม ไปสู่จุดหมายอย่างนั้น

อันนี้เป็นด้านปัญญา

จิตใจที่มุ่งมั่นต่อจุดหมายและใฝ่ดีต่อสังคม

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่งคือ *ด้านจิตใจ* ภาวะด้านจิตใจที่คู่กับความรู้ความเข้าใจในจุดหมายของการเมืองการปกครองและการบริหารงานแผ่นดินนี้ ก็คือจิตใจที่ใฝ่ปรารถนาอยากจะทำบรรลุจุดหมายนั้น

*ความอยาก*นี้เป็นจุดสำคัญ เป็นแรงจูงใจ และเป็นพลังที่จะผลักดันให้นักการเมืองก้าวไปในจริยธรรม ที่เป็นวิถีแห่งชีวิตและหน้าที่การงานของตน ยิ่งความใฝ่ปรารถนาหรือความอยากตัวนี้แรงเข้มเท่าไร ก็ยิ่งได้ผลเท่านั้น

แต่ในทางตรงข้าม ถ้าขาดตัวความใฝ่ความอยากความปรารถนาต่อจุดหมายนี้แล้ว ก็พร้อมที่จะเขวได้ทันที

ในที่นี้จะขอยุติถึงเรื่องของแรงจูงใจ คือความอยากความใฝ่ปรารถนา ซึ่งในเบื้องต้นจะต้องแยกเป็น ๒ อย่าง

ความอยากประเภทที่ ๑ คือความอยากที่เราพึงมีต่อสิ่งนั้นๆ เอง ได้แก่อยากให้สิ่งนั้นๆ มันดี หรือให้มันเจริญก้าวหน้าองงาม พุดง่าย ๆ ว่า “อยากให้มันดี” เช่นอยากให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข อยากให้บ้านเมืองเจริญก้าวหน้ามั่นคง มีความร่มเย็น เป็นสุข ไม่ว่าจะทำงานใดหรือสิ่งใดก็ตาม ก็มีความใฝ่ปรารถนาให้ งานนั้นสิ่งนั้นดีที่สุดสมบูรณ์ที่สุดของมัน เป็นความปรารถนาต่อสิ่ง นั้นเอง

ส่วนความอยากประเภทที่ ๒ นั้น ตรงข้าม คือ ความปรารถนา ความอยาก ที่โยงเข้ามาหาตัวตน อยากเพื่อตนเอง คืออยากได้อะไร อยากให้ผลเกิดขึ้นแก่ตนเอง ไม่ว่าจะไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งใด ก็เพื่อให้สิ่งนั้นอำนวยผลประโยชน์ให้แก่ตน ความอยากประเภทนี้ เรียกว่า “ตัณหา”

ความอยากประเภทที่หนึ่ง เป็นความอยากที่เป็นกุศล มีชื่อเฉพาะว่า “ฉันทะ” พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความอยาก ที่เรียกว่า ฉันทะนี้ เป็นแสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือเป็นแสงอรุณ และเป็นจุดเริ่มที่สำคัญของวิถีชีวิตที่ดี

นักการเมืองจะต้องมีฉันทะตัวนี้ คือต้องมีความอยากความใฝ่ปรารถนาที่ดีต่อสิ่งที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งในที่นี้ก็คืองานการเมือง เริ่มด้วยความใฝ่ปรารถนาต่อจุดหมายของการเมืองการปกครองที่ว่ามาแล้วนั้น มีความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว อยากให้จุดหมายนั้นสำเร็จผลอย่างแท้จริง

ความอยาก ๒ ประเภทนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เรียกว่าเป็นตัวตัดสินใจทีเดียวว่า นักการเมืองจะเดินไปในจริยธรรมได้หรือไม่

ความอยากประเภทหลัง ที่โยงเข้ามาหาตัวเองนี้ เรียกง่าย ๆ

ว่า ความเห็นแก่ตัว แยกย่อยเป็น ๓ อย่าง

๑. ความอยากเพื่อตัวเองจะได้จะเอา เช่น ความอยากได้ผลประโยชน์ ความอยากได้รับการบำรุงบำเรอ ความอยากเสพบริโภค เรียกว่า *ตัณหา*

๒. ความอยากให้ตัวเองยิ่งใหญ่ ความอยากได้อำนาจ เรียกเป็นศัพท์เฉพาะว่า *มานะ*

๓. ความอยากที่ต้องการสนองความยึดถือของตัวเอง ตัวเองยึดถืออย่างไรก็จะต้องให้เป็นอย่างนั้นให้ได้ เอาแต่ความคิดเห็นของตัวเอง ไม่ฟังใคร รวมทั้งความคลั่งลัทธิ และการยึดถืออุดมการณ์อย่างรุนแรง ทั้งหมดนี้เรียกว่า *ทิฐิ*

ข้อที่ ๓ คือ ทิฐินี้ ต้องระวังแยกให้ดี ทิฐิเป็นการยึดถือติดอยู่กับความเชื่อและเอาความเชื่อของตนเองเป็นความจริง ซึ่งตรงข้ามกับการเอาความเชื่อเป็นเครื่องช่วยในการเข้าถึงความจริง อันจะต้องคอยพิจารณาตามดูโดยคำนึงถึงผลต่อความดีงาม ประโยชน์สุขของประชาชน หรือของชีวิตและสังคม

ถ้าคนตกอยู่ใต้ความอยากประเภทหลัง ที่เรียกว่าตัณหา มานะ และทิฐิแล้ว สันติสุขก็เกิดขึ้นไม่ได้

เพราะฉะนั้น จึงต้องมีแรงจูงใจเบื้องต้น ที่เรียกว่าความอยากที่เป็นกุศล คือฉันทะนี้ ความอยากที่เรียกว่าฉันทะ ซึ่งเป็นตัวเริ่มต้นที่จะนำเข้าสู่จริยธรรม ซึ่งจะต้องแยกให้เห็นชัดลงไป อย่างที่กล่าวเมื่อกี้ว่า *ฉันทะ* คือความอยากต่อสิ่งนั้นๆ เพื่อความดีงาม หรือความสุขเป็นต้นของสิ่งนั้นๆ คนนั้นๆ เอง ถ้าพูดง่ายๆ ก็คือความอยากให้มันดี ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับอะไร ทำอะไร ก็อยากให้สิ่งนั้นมันดี หรือดีที่สุดของมัน

เมื่ออยากให้มันดี ก็จะต้องก้าวต่อไป คือ อยากทำให้มันดี เพราะว่า เมื่ออยากให้มันดี แต่ถ้ามันยังไม่ดี ก็อยากทำให้มันดี แล้วก็จะก้าวต่อไปอีกว่า เมื่ออยากทำให้มันดี ก็ต้องรู้ว่าทำอย่างไร มันจึงจะดีได้ คืออยากรู้ ซึ่งนำไปสู่การศึกษา การหาความรู้ การพัฒนาสติปัญญา

ฉะนั้น ความอยากให้มันดี หรือ~~ไม่ดี~~ กับความอยากรู้ หรือ~~ไม่รู้~~ จึงเป็นความหมายสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าฉันทะ

จะมองเห็นความแตกต่างกันได้ชัดเจนว่า ถ้าเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย ด้วยความอยาก ๒ ประเภทนี้ จะมีผลต่างกันอย่างใด คือเข้าไปเกี่ยวข้องกับอะไร โดยอยากให้มันดี กับเข้าไปเกี่ยวข้องกับอะไร โดยอยากให้มันอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้แก่ตน

ถ้าเกี่ยวข้องกับสิ่งใดๆ โดยอยากให้มันดี ก็แน่นอนว่า จะมีจริยธรรม เพราะนี่คือจุดเริ่มของจริยธรรม

ต่อจากนั้นเราก็จะคิด เราก็จะพยายาม เราก็จะทำการต่างๆ เพื่อให้สิ่งนั้นมันดี เพื่อให้ผลดีเกิดแก่สิ่งนั่นเอง

ฉันทะนี้ใช้ได้กับทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งกับคน หรือประชาชน แต่ถ้านำมาใช้กับคนหรือประชาชน คำว่าอยากให้มันดี จะมีความหมายเน้นไปที่ความอยากให้เขามีความสุข คืออยากให้เขามีชีวิตที่ดีงาม ตลอดจนมีความสุข ความอยากให้มันดีที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อคนหรือต่อประชาชนนี้ มีศัพท์เรียกพิเศษว่า **เมตตาการุณา**

ฉะนั้น เมตตาการุณา ก็คือฉันทะ หรือความอยากความดีดีนั่นเอง ที่แสดงออกต่อเพื่อนมนุษย์ นักการเมืองการปกครองจำเป็นจะต้องมีความดีดีปรารถนาดี อยากให้มันดีอันนี้ ต่อชีวิตของเพื่อนมนุษย์ หรือต่อประชาชน

เนื่องจากความมุ่งหมายของการปกครอง ในที่สุดก็ไปรวมที่ประชาชน คือการจัดการบ้านเมืองให้ดี และดำเนินกิจการต่างๆ ให้ได้ผลดีนั้น ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ให้ประชาชนได้สภาพดีและมีโอกาสมากที่สุดที่จะพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคมของตน ดังนั้น ท่าทีแห่งจิตใจของนักการเมืองต่อประชาชน จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่ง เริ่มแต่ว่านักการเมืองมองประชาชนด้วยสายตาอย่างไร อย่างน้อยคือ *มองเพื่อจะเอาจากประชาชน หรือมองเพื่อจะทำให้แก่ประชาชน*

การมีเมตตากรุณา ก็ทำนองเดียวกับฉันท์ะ คือ เมื่อมีฉันท์ะก็อยากให้สิ่งที่ตนไปเกี่ยวข้องนั้นดีงามสมบูรณ์ เมื่ออยากให้มันดีก็อยากทำให้มันดี และเมื่อทำให้มันดีได้แล้ว ก็สนใจตัว เกิดความพึงพอใจ คือมีความสุข

เมื่อมีเมตตากรุณาคือรักประชาชน ก็อยากให้ประชาชนเป็นอยู่ดีมีความสุข *อยากเห็นประชาชนมีความสุข* แล้วก็อยากทำให้ประชาชนมีความสุข และเมื่อทำให้ประชาชนมีความสุขได้แล้ว ก็เกิดความพึงพอใจ มีความสุข

ถ้านักการเมืองมีจิตใจใหญ่กว้างจริงๆ เป็นนักการเมืองที่แท้ ก็คือจะทำงานเพื่อบ้านเมือง อย่างแท้จริง ใจอยู่ที่นั่น ไม่คิดถึงตัวเอง ก็อยากเห็นประชาชนมีความสุขด้วยใจจริง จนกระทั่งเหมือนกับ *เอาความสุขของตนไปฝากไว้กับประชาชน* เหมือนกับต้องพูดว่า "ข้าพเจ้าจะมีความสุขได้ ต่อเมื่อได้เห็นประชาชนอยู่ดีมีความสุข"

ถ้านักการเมืองมีความรู้สึกอย่างนี้ด้วยความจริงใจ ก็เรียกว่ามีจิตใจอย่างมหาบุรุษ

ธรรมาธิปไตย เป็นแก่นจริยธรรมของประชาธิปไตย

ที่พูดเรื่องนี้ยืดยาว ก็เพราะต้องการย้ำให้มาก เนื่องจากเป็นจุดตัดสินใจอย่างทีกล่าวก่อนแล้ว ถ้าขาดความใฝ่ดีหรืออยากให้มันดีอันนี้ ก็จะไปมีความอยากที่ตรงกันข้าม อย่างทีกล่าวก่อนแล้ว คืออยากได้ผลประโยชน์ อยากใหญ่ อยากโต อยากมีอำนาจ อยากให้อะไรๆ ต้องเป็นไปตามความยึดถือของตัวเอง ซึ่งจะตรงกันข้ามกับจริยธรรม

ถ้าถูกตัณหา มานะ หรือทิฐิ ครอบงำ ก็แน่นอนว่าจริยธรรมเดินไม่ได้ เพราะฉะนั้น จะต้องมีการพัฒนาความอยากให้มันดี และอยากทำให้มันดีนี้ ให้เข้มแข็ง ให้แรงกล้า ให้เป็นไปอย่างมุ่งมั่นที่สุด ให้ฝังลึกลงไปประจำอยู่ในจิตใจให้ได้

เมื่อมีความใฝ่ดี อยากให้มันดี ประารถนาประโยชน์สุขแก่ประชาชน และแก่บ้านเมืองอย่างนี้แล้ว ความปรารถนานี้ก็จะแผ่ขยายลึกซึ้งและครอบคลุมทั่วไป ซึ่งพูดด้วยคำสั้นๆ ว่า *ความอยากให้ธรรมเกิดขึ้น* หรือความใฝ่ธรรม คือ อยากให้ธรรม ความดี ความงาม ความจริง ความถูกต้อง เกิดมีขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่และตรงจุดหมาย

ทำไมจึงว่าตรงจุดหมาย ก็เพราะว่า การที่มนุษย์มีการปกครอง มีการงานบ้านเมืองต่างๆ นี้ ก็เพื่อให้เกิดมีธรรมขึ้นในสังคมมนุษย์ หรือเพื่อดำรงธรรมไว้ให้คงอยู่ในสังคม

“ธรรม” นี้พูดง่าย ๆ ก็อย่างทีกล่าวก่อนแล้ว คือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประโยชน์สุขที่แท้จริง รวมทั้งหลักการที่จะให้เกิดความดีงาม ความถูกต้องเหล่านี้

การที่เราจัดตั้งวางหลักการต่างๆ เช่น หลักการทางรัฐศาสตร์

หลักการทางนิติศาสตร์ หลักการทางเศรษฐศาสตร์ หรือหลักการในเรื่องใดๆ ก็ตาม ก็เพื่อให้มีเกณฑ์มีมาตรฐานในการที่จะดำเนินงานเพื่อสร้างสรรค์ ทำให้เกิดความดี ความงาม ความถูกต้อง และประโยชน์สุขที่แท้จริง

เมื่อเราต้องการความดีงามประโยชน์สุขแก่บ้านเมือง เราก็ต้องยึดถือหลักการเหล่านี้ ซึ่งเรียกด้วยคำสั้นที่สุดคำเดียวว่า “ธรรม”

เพราะฉะนั้น นักการเมืองจะต้องมีจริยธรรมสำคัญขั้นต่อไป ต่อจากความอยากที่ถูกต้อง หรือความใฝ่ปรารถนาดี ที่เรียกว่า จันทระนั้น ก็คือการทำที่ต้องยึดถือธรรมเป็นใหญ่ ที่ทางพระเรียกว่า **ธรรมาธิปไตย** และใช้อำนาจตัดสินใจบนเกณฑ์แห่งธรรมาธิปไตย

ถ้าคนเราไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ คือไม่ถือหลักการ ไม่เอาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประโยชน์สุขที่แท้ เป็นเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน เป็นใหญ่ หรือเป็นที่ยึดถือ ก็จะไม่เอนเอียงหรือเขวออกไป กลายเป็นยึดถือเอาตัวตนเป็นใหญ่ เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาคะแนนนิยมเป็นใหญ่ เป็นต้น

ถ้าถือเอาตัวตน ผลประโยชน์ของตน ความยิ่งใหญ่ อำนาจของตน เป็นต้น เป็นใหญ่ ก็เรียกว่า **อัตตาธิปไตย**

ถ้าถือเอาความนิยม การเอาอกเอาใจกัน ความชอบใจพึงพอใจของคนจำนวนมาก โดยไม่คำนึงถึงหลักเกณฑ์กัน ก็เรียกว่า เป็น **โลกาธิปไตย**

ผู้เป็นนักปกครอง เป็นนักการเมือง เป็นนักบริหาร ต้องถือเป็นเรื่องสำคัญว่า ตอนนี้จะออกสู่ภาคปฏิบัติ ต้องตั้งหลักก่อน การที่จะตั้งหลัก ก็คือ จะต้องยึดถือ**ธรรมเป็นใหญ่** คือถือหลักการ

กฎกติกา กฎหมาย ถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล
ประโยชน์สุขที่แท้ เป็นใหญ่ เป็นเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน

เมื่อถือธรรมเป็นใหญ่ ก็เห็นแก่ธรรม เห็นแก่ความจริง ความ
ถูกต้องความดีงาม และยึดถือตามหลักการ กฎกติกา รวมทั้ง
กฎหมาย ตั้งธรรมาธิปไตยเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ ก็จะไม่เอน
เอียงไปข้างไหน ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ ไม่เห็นแก่พรรคพวก ไม่
เห็นแก่คะแนนนิยม เป็นต้น และจะมีความชัดเจนในการทำงาน

หลักการ ต้องสนองความมุ่งหมาย

จะต้องย้ำไว้ว่า หลักการนั้น คู่กับความมุ่งหมาย อย่างที่
ภาษาพระเรียกว่า ธรรมะ คู่กับ อัตถะ

งานการของชีวิตและสังคมต้องมี**จุดหมาย** หรือประโยชน์ที่
ต้องการ แต่การที่จะบรรลุจุดหมายนั้นได้ ก็ต้องทำหรือปฏิบัติการ
ให้ถูกต้อง คือทำเหตุให้ตรงพอดีที่จะให้ผลที่ต้องการนั้นเกิดขึ้น คือ
การกระทำหรือปฏิบัติการที่ถูกต้องตามความจริงแห่งความเป็น
เหตุเป็นผล เราจึงวางหลักต่างๆ แห่งการกระทำขึ้น ดังที่เรียกว่า
หลักการ

หลักการเป็นฐานแห่งปฏิบัติการ ที่จะนำไปอย่างถูกต้องสู่
จุดหมาย เราวางหลักการที่เป็นธรรมไว้เพื่อเป็นฐานที่จะปฏิบัติการ
ให้บรรลุจุดหมายที่ชอบธรรม หลักการก็สนองจุดหมาย และจุด
หมายก็อาศัยหรืออิงอยู่กับหลักการ

เราถือกันว่า มนุษย์เราจะต้องเป็นอยู่และดำเนินกิจกรรม
ต่างๆ ตามหลักการ หรืออย่างมีหลักการ ชีวิตและสังคมของเรา จึง

จะดำรงอยู่ด้วยดี และได้ประสพผลดี ตามความมุ่งหมาย

อย่างไรก็ดี จะต้องระวังอยู่เสมอ ให้ทั้งสองอย่าง คือหลักการ กับความมุ่งหมายนี้ คู่ไปด้วยกัน มิฉะนั้นอาจเกิดความผิดพลาด

บางทีเพลนไป ยึดถือแต่หลักการ ลืมนึกถึงความมุ่งหมาย ในแง่หนึ่ง อาจเป็นคนหนักแน่น แต่ก็ติดอยู่กับที่ วนเวียนอยู่กับหลัก ไม่เดินหน้าไปไหน

โดยเฉพาะผู้นำ จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจน และเป็นคนที่มีความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อยุทธศาสตร์ คำนึงอยู่เสมอถึงสิ่งที่จะต้องทำให้สำเร็จ

เมื่อมุ่งมั่นต่อยุทธศาสตร์ โดยตั้งมั่นในหลักการ ก็จะก้าวไปอย่างมั่นคงสู่ยุทธศาสตร์นั้น

การมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจน ทำให้บริหารและดำเนินกิจการอย่างมีทิศทางเด่นชัด และทำให้มีพลังเข้มแข็งจริงจัง แล้วหลักการก็จะสนองยุทธศาสตร์นั้น จึงทำให้เดินหน้าก้าวไปอย่างมั่นคง

แต่ถ้ามียุทธศาสตร์โดยไม่มีหลักการ ก็อาจจะกลายเป็นคนเลื่อนลอย ได้แต่หวัง โดยไม่มีหลักประกันที่จะทำให้สำเร็จ หรือไม่ก็ต้องเป็นคนเจ้าเล่ห์เจ้ากล

นอกจากหลักการ และยุทธศาสตร์แล้ว ในการปฏิบัติที่จะเชื่อมโยงจากหลักการให้ถึงยุทธศาสตร์ ก็ควรจะมีวิธีการที่ฉลาดด้วย วิธีการนั้นอาศัยหลักการเป็นฐาน ผู้ฉลาดวิเคราะห์หลักการออกมาแล้ว ก็จัดสรรวิธีการต่างๆ เพื่อปฏิบัติการให้ก้าวไปจนบรรลุจุดหมาย เราจึงต้องการวิธีการที่ดีด้วย

บางลัทธิถือว่า วิธีการใดก็ตาม ไม่ว่าจะดีหรือร้าย จะนุ่มนวลหรือรุนแรง ถ้าทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมายได้ ก็ถือว่าดี แต่

ในทางพุทธศาสนาสอนว่า เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ดี วิธีการต้องชอบธรรมด้วย

คนที่จะใช้วิธีการที่ดี เพื่อบรรลุจุดหมายที่ดีได้นั้น ถูกจำกัดขอบเขตให้แคบเข้า ทำงานได้ยากลำบากกว่าคนที่ไม่คำนึงถึงวิธีการว่าจะชอบธรรมหรือไม่ จะต้องมีสติปัญญาความสามารถพิเศษจริงๆ จึงจะทำได้สำเร็จ

ในที่สุด **หลักการ**ที่ดีงามชอบธรรม จะเป็นตัวจำกัดให้เราต้องปฏิบัติตาม**วิธีการ**ที่ชอบธรรม เพื่อบรรลุ**จุดหมาย**ที่เป็นธรรม

รักษารธรรม คู่กับอารักขาประชาชน

เมื่อมีธรรมาธิปไตยเป็นหลัก ตั้งตัวอยู่ในหลักได้แล้ว ต่อแต่นี้ก็ก้าวออกไปในการทำงาน อย่างที่กล่าวแล้วว่า จุดหมายของการทำงานทางด้านการเมืองนั้น เป็นเรื่องเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน คือ สร้างสภาพเอื้อและหนุนนำให้ชีวิตและสังคมสามารถพัฒนาก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของมันเป็นอีกขั้นหนึ่ง

การที่จะสร้างสภาพเอื้อนั้นขึ้นมา นั้น เบื้องต้นก็อย่างทีกล่าวแล้ว คือ ประชาชนจะต้องอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีความเดือดร้อน สังคมมีความมั่นคงปลอดภัย และมีสิ่งที่เรียกว่า **ความเป็นธรรม**

เพราะฉะนั้น หน้าที่ของนักการเมือง โดยเฉพาะผู้ทำหน้าที่ทางด้านการปกครอง ก็คือ การที่จะจัดการบำรุงรักษา ให้ความคุ้มครองปกป้องโดยชอบธรรม ที่ท่านใช้คำว่า**ธรรมการักษา** คือ อารักขาที่เป็นธรรม

สำหรับข้อที่ ๒ นี้ ตามหลักเดิมแยกราชละเอียดยกออกไปมาก ให้เห็นว่า มีคนกลุ่มใดประเภทไหนบ้างที่ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องเอาใจใส่ให้การคุ้มครองปกป้องรักษา เช่น อาจจะแยกเป็นข้าราชการประจำ ข้าราชการการเมือง ข้าราชการทหาร ข้าราชการพลเรือน ชาวบ้านทั่วไป คนที่ประกอบอาชีพ ผู้ทรงศิลปวิทยา พ่อค้าวานิช สมณพราหมณ์ ชาวนชนบท ตลอดจนคนที่อยู่ชายแดน และสัตว์บกสัตว์บินสัตว์น้ำ

นอกจากคุ้มครองรักษาให้อยู่ดีมีมั่นคงปลอดภัยแล้ว ก็ยังต้องช่วยเกื้อหนุนให้เขาสามารถทำสิ่งที่ดีงาม ทำการสร้างสรรค์ ก้าวหน้าไปได้ในกิจการต่างๆ

หากคุ้มครองรักษาประชาชนไม่ได้ ให้ความเป็นธรรม ให้โอกาสแก่ความเจริญของงานของชีวิตและสังคมไม่ได้ งานการเมืองการปกครองก็เรียกว่าจะล้มเหลว เพราะว่าข้อนี้แหละ เป็นหลักพื้นฐานในการสร้างสภาพเอื้อ หรือสร้างโอกาสให้แก่ชีวิตและสังคมที่จะก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของมัน

ข้อต่อไปในด้านตรงข้าม นอกจากส่งเสริมคุ้มครองป้องกันแล้ว ก็จะต้องระวัง ปรามปราม แก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ให้มีสิ่งที่จะมาขัดขวางไม่ให้ประชาชนอยู่ดีมีสุข คือการกระทำทั้งหลายที่ไม่ชอบธรรม ที่ทำให้เกิดความเดือดร้อน ที่เป็นผลเสียแก่ชีวิตและสังคม

ข้อที่ ๓ นี้เรียกว่า *ธรรมการนิเสธนา* แปลว่า แก้ไขป้องกัน กำราบปรามปรามการกระทำที่ไม่เป็นธรรม และไม่ชอบธรรม ตั้งแต่โจรผู้ร้าย อาชญากรรม ความอยุติธรรมทุกรูปแบบในสังคม ตลอดจนสิ่งที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางจิตใจ และความเสื่อมถอยทางปัญญา

ปัจจัยดี คือเศรษฐกิจที่ทั่วถึง และเพียงพอ

ข้อที่ ๔ ก็มีความสำคัญมาก เป็นเรื่องทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งทางธรรมถือว่าเป็นเรื่องสำคัญขั้นพื้นฐานที่เรียกว่าปัจจัย

การคุ้มครองรักษาประชาชน และการที่จะป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำชั่วร้ายหรือความไม่ชอบธรรมในสังคมนั้น จะเดินหน้าไปได้ยาก ถ้าขาดความเพียงพอทางด้านเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน เพราะฉะนั้น ท่านจึงวางหลักการข้อที่ ๔ นี้ไว้ เพื่อให้พยายามจัดดำเนินการไม่ให้เกิดคนยากไร้

การดำเนินการในข้อนี้เรียกว่า *ธนาอุปัทวัน* แปลว่า การจัดสรรปันทรัพย์ ให้แก่คนยากไร้ ผู้ไม่มีเงินทอง ให้คนที่ยากจนขัดสนได้รับการเอาใจใส่ ให้มีทางทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นอยู่ได้

การส่งเสริมให้คนร่ำรวย จะกลายเป็นภัยอันตราย ถ้าสังคมไม่เอาใจใส่คนที่ยากไร้ขาดแคลน แต่ในทางตรงข้าม ถ้าเราเอาใจใส่คนยากไร้ขาดแคลน ให้ได้รับความเกื้อหนุนมีทางเป็นอยู่และพ้นตัวได้ การที่จะส่งเสริมความร่ำรวยมั่งคั่งในทางที่จะเพิ่มความหมุนเวียนของทรัพย์ ก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น แต่ก็ต้องอยู่ในหลักการ คือเข้าใจความหมายของความเจริญพร้อมทางเศรษฐกิจหรือทางวัตถุ ข้อนี้สำคัญมาก

ความพร้อมทางวัตถุ หรือการมีเงินทองเป็นต้นนี้เรียกว่า *ปัจจัย* หมายความว่า เป็น means คือ เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้ก้าวต่อไปได้ ถ้าเราขาดวัตถุ ขาดปัจจัย ๔ เราจะไม่สามารถก้าวไปสู่การสร้างสรรค์ และทำความดีงามที่สูงขึ้นไป

จะต้องย้่าว่า ความเจริญพร้อมทางเศรษฐกิจหรือทางวัตถุนี้ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนความก้าวหน้าที่ยั่งยืนและการสร้างสรรค์ แต่ไม่ใช่เป็นจุดหมาย

ถ้าสังคมเข้าใจว่าความพร้อมทางเศรษฐกิจ ความมั่งมีสิ่งเสพบริโภคเป็นจุดหมายเมื่อไร นั่นคือความเสื่อมของสังคม

ปัญหาปัจจุบันนี้ที่สำคัญมากก็คือ คนมีความโน้มเอียงที่จะมองเรื่องเศรษฐกิจ เรื่องความพร้อมทางวัตถุ เรื่องการเสพบริโภคการบำรุงบำเรอนี้เป็นจุดหมายไป ฉะนั้นสังคมนี้จะตัน แล้วก็ตกอยู่ในความลุ่มหลงมัวเมา แล้วก็เสื่อม

เพราะฉะนั้น จะต้องมีทัศนคติ ท่าทีการมองความหมายของความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ หรือความพร้อมทางวัตถุนี้ให้ถูกต้อง ว่าเป็นปัจจัย คือเป็นเครื่องเกื้อหนุนต่อการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงามที่สูงขึ้นไป คือการที่จะมีความเจริญก้าวหน้าพัฒนาทางด้านจิตใจ ทางด้านปัญญา ทางด้านวัฒนธรรมและศิลปวิทยาการ เป็นต้น ไม่ใช่แค่มาบำรุงบำเรอเสพบริโภคแล้วก็จบ

แต่ทั้งนี้ ในทางกลับกัน การที่จะก้าวไปสู่ความดีงาม และการสร้างสรรค์เหล่านั้น ก็จะต้องให้คนในสังคมนี้ไม่ขาดแคลนวัตถุปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพ อย่างที่กล่าวแล้ว

นี่คือข้อ ๔ ธนานุประทาน การจัดสรรแบ่งปันทรัพย์ให้กับคนที่ยากไร้ขาดแคลน หรือพยายามจัดดำเนินการไม่ให้มีคนที่ยากไร้ขาดแคลน ให้ประชาชนมีปัจจัยอุดหนุนทางวัตถุเพียงพอที่จะเป็นฐานให้ก้าวขึ้นสู่จุดหมายที่สูงขึ้นไปของชีวิตและสังคม

แสงปัญญาที่ทำให้ต้องการสิ่งที่ดีงามถูกต้อง และเป็นจริง

ต่อไปข้อที่ ๕ เป็นเรื่องทางปัญญา นักการเมือง ผู้บริหาร ผู้ปกครอง จะต้องมีความสมบัติที่สำคัญ คือ การแสวงปัญญา ซึ่งต้องถือเป็นหน้าที่ทีเดียว ข้อนี้มักจะมองข้ามกันไป

อย่างที่เราได้กล่าวข้างต้นว่า นักการเมือง หรือผู้บริหารแผ่นดิน ดำเนินกิจการบ้านเมืองก็เพื่อสร้างสภาพเอื้อ ให้ประชาชนและสังคมเดินหน้าก้าวไปสู่จุดหมายแห่งชีวิตและจุดหมายแห่งสังคม เช่น สร้างสรรค์อารยธรรมเป็นต้น

การที่จะทำหน้าที่นี้ได้ จะต้องมีความรู้ว่าจะอะไรดี อะไรเป็นประโยชน์ที่แท้จริง อะไรควรจะเป็นจุดหมายของชีวิต อะไรควรเป็นจุดหมายของสังคม เพราะเราไม่ได้ปกครองหรือบริหารกิจการบ้านเมืองเพียงให้บ้านเมืองสงบสุขอยู่เฉยๆ

การที่จะสร้างสภาพเอื้อนั้น ก็จะต้องมีความรู้ที่รู้เข้าใจว่าจะให้เอื้อต่อจุดหมายอะไร อะไรดีงาม อะไรเป็นประโยชน์ อะไรควรจะเป็นจุดหมาย อะไรเป็นอารยธรรมที่แท้จริง เพราะฉะนั้นนักการเมืองนักบริหารนักการปกครอง จึงต้องแสวงปัญญาอยู่เสมอ โดยถือเป็นหน้าที่

โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตยนั้น นักการเมือง นอกจากจะต้องศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญาของตนเองแล้ว ยังจะต้องเกื้อหนุนให้ประชาชนมีการศึกษาด้วย ชีวิตและสังคมจะดีงามไม่ได้ จะมีความสุขที่แท้จริงไม่ได้ ถ้าคนไม่รู้ว่าอะไรดี อะไรเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง

เรื่องนี้เป็นปัญหาใหญ่ที่สุด เพราะว่า มนุษย์ทั่วไปมีความ

อยากได้อะไรก็ตาม แต่ก็ไม่รู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ตนควรจะได้ ควรจะเอาอะไรเป็นประโยชน์แก่ตนหรือไม่ อาจจะเลือกเอาสิ่งที่เป็นโทษแก่ตน จึงเป็นปัญหาสำคัญของประชาธิปไตย

ทำไมประชาธิปไตยจึงจะต้องให้ประชาชนมีการศึกษา เพราะว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น เราให้ประชาชนเป็นใหญ่ เรียกได้ว่าประชาชนเป็นผู้ปกครอง หรือเป็นการปกครองของประชาชน เมื่อประชาชนเป็นผู้ปกครอง ก็คือ ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจสูงสุด โดยถือเอาเสียงส่วนมากเป็นใหญ่

จะต้องเข้าใจกันให้ชัดว่า เสียงส่วนใหญ่นั้นตัดสินความจริงหรือแม้กระทั่งความดีงามไม่ได้ แต่เสียงส่วนใหญ่นั้นตัดสินความต้องการได้

ที่บอกว่าประชาชนเป็นใหญ่ เอาเสียงข้างมากตัดสินนั้น ก็คือตัดสินว่าประชาชนจะเอาอย่างไร แต่เสียงข้างมากนั้น ไม่เป็นเครื่องตัดสินว่า จริงหรือไม่จริง

คนแม้จะมาก แต่ถ้าหากว่าโง่ ก็บอกว่าอะไรจริงไม่ได้ ดังที่ยกตัวอย่างบ่อยๆ เช่น เมื่อ ๑๐๐ ปีมาแล้ว คนร้อยล้าน พันล้านคน ซึ่งเป็นเสียงส่วนใหญ่บอกว่าโลกแบน อาจจะมีคนเดียวที่รู้ว่าโลกกลม และปรากฏว่าคนเดียวนั้นถูก แต่คนแปดสิบล้าน ร้อยล้าน พันล้านนั้นผิด

เป็นอันว่า เสียงส่วนใหญ่ตัดสินความจริงไม่ได้ ไม่ว่าคนจะว่าอย่างไร ความจริงก็เป็นอยู่อย่างนั้น เสียงส่วนใหญ่นั้นก็ตัดสินได้เฉพาะว่าจะเอาอย่างไร คือ บอกความต้องการของคน ที่ว่าสังคมประชาธิปไตยให้ใช้เสียงส่วนใหญ่ตัดสิน ก็คือบอกความต้องการของประชาชนว่าจะเอาอย่างไร

แต่ความต้องการของประชาชนที่ว่าอะไรอย่างไหน จะเกิดประโยชน์ดีงามแท้จริง ก็ต่อเมื่อประชาชนมีความรู้ ว่า อะไรจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม อะไรเป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์ อะไรกันแน่ที่ประชาชนควรต้องการ ซึ่งไม่ใช่แค่ชอบใจ เพราะอะไรที่ชอบใจอาจจะไม่ใช่สิ่งที่ควรต้องการ และอะไรที่ควรต้องการอาจจะไม่เป็นที่ชอบใจ แล้วเลือกตัดสินใจเอาสิ่งที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์แท้จริง ที่พึงต้องการ

คนที่รู้ว่าอะไรดีงาม จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ก็จะต้องเรียนรู้ให้มีปัญญา คือต้องมีการศึกษา

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตยจึงต้องมีการพัฒนาคน ด้วยการศึกษ ให้มีปัญญาเพิ่มขึ้นอยู่เสมอ เพื่อให้ถึงจุดบรรจบที่ว่า ประชาชนที่ว่าเป็นเสียงส่วนใหญ่ นั้น จะได้ตัดสินใจเลือกเอาสิ่งที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์

เมื่อใดการตัดสินใจของประชาชนซึ่งเลือกเอาสิ่งที่ต้องการนั้น ไปตรงกับสิ่งที่จริงดีงามถูกต้องเป็นประโยชน์แท้จริง เมื่อนั้นก็เป็นความสำเร็จของประชาธิปไตย

แต่ถ้าประชาธิปไตยได้แค่ให้เสียงส่วนใหญ่เลือกตัดสินใจเอาสิ่งที่ต้องการ โดยไม่พัฒนาปัญญาให้รู้ ว่า อะไรเป็นสิ่งดีงามที่ควรต้องการ อันนั้นก็อาจจะเป็นหายนะของสังคมประชาธิปไตย ซึ่งเวลานี้ต้องยอมรับว่าเป็นปัญหาอย่างยิ่ง คือ คนเลือกเอาสิ่งที่ตัวเองอยากได้อีกเขาเฉยๆ ทั้งที่มันเป็นโทษ ไม่ดีไม่งามไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ที่แท้จริง

ฉะนั้น ผู้นำของประเทศชาติบ้านเมือง ทั้งผู้ปกครอง ผู้บริหาร และนักการเมือง จะต้องมีการศึกษาอยู่เสมอ

นี่คือหลักการข้อที่ ๕ ที่เรียกว่า *ปริพฺจนา* แปลว่า หมั่นปรึกษา สอบถาม ค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อให้ทราบว่าอะไรจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ อะไรเป็นไปเพื่อความเจริญงอกงามที่แท้จริงแก่ชีวิตและสังคม ถ้าขาดข้อนี้เสียแล้ว การปกครองแบบประชาธิปไตยก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

ศักยภาพของนักการเมืองและประชาชน ตัดสินคุณภาพของประชาธิปไตย

ขอสรุปว่า การปกครองประชาธิปไตยนั้น คือการปกครองที่ประชาชนเป็นใหญ่ ที่ว่าประชาชนเป็นใหญ่นั้น หมายถึงการที่ประชาชนแต่ละคน ทุกๆ คนมีส่วนร่วมในการปกครองนั้น ก็คือมาร่วมกันปกครอง

แต่การที่ประชาชนจะมาร่วมกันปกครองให้ได้ผลดี ประชาชนแต่ละคนก็จะต้องมีคุณภาพ ที่ว่ามีคุณภาพนั้น ก็คือประชาชนนั้นจะต้อง

๑. เป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ตั้งอยู่ในหลักการ เคารพกฎกติกา ยึดเอาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประโยชน์สุขที่แท้ของชีวิตและสังคม เป็นเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน

๒. ประชาชนจะเป็นธรรมาธิปไตยได้ ก็ต้องมีการศึกษา มีสติปัญญา มีความรู้ความเข้าใจว่า อะไรเป็นตัวธรรม คือ เป็นความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เป็นประโยชน์สุขที่แท้ จึงจะมีศักยภาพที่จะปกครองตนเองได้โดยสามารถตัดสินใจอย่างถูกต้อง

ครั้นแล้วประชาชนที่มีคุณภาพเหล่านั้น ก็เอาศักยภาพของ

แต่ละคนมาประสานกัน ช่วยกันสร้างสรรค์สังคมของตน ให้สงบสุข เจริญพัฒนา มีความดีงาม ยิ่งขึ้นไป

ถึงตอนนี้ งานของนักการเมืองก็เกิดขึ้น คือ

๑. ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของประชาชน คือ นักการเมืองจะต้องจัดสรรสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ และสภาพสังคม ให้เอื้อต่อการที่ประชาชนจะพัฒนาศักยภาพของตน ด้วยการศึกษ ให้เกิดสติปัญญา เจริญอกงาม เป็นต้น

อย่างที่เราได้กล่าวแล้วว่า การที่มีการปกครองจัดสรรบ้านเมืองให้สงบสุข มีความมั่นคง ก็เพื่อให้เป็นสภาพเอื้อต่อความมุ่งหมายที่ว่า อย่างน้อยประชาชนจะได้พัฒนาศักยภาพของเขา ทำตัวเองให้เป็นประชาชนที่มีคุณภาพ

๒. ดึงศักยภาพของประชาชนออกมาใช้งาน คือ นักการเมืองต้องหาทางที่จะดึงเอาศักยภาพของประชาชนให้ออกมามีส่วนร่วมอย่างดีที่สุดในการสร้างสรรค์สังคมประเทศชาติ

ในขณะที่คนมีศักยภาพแตกต่าง ไม่เหมือนกัน มีฝีมือ มีสติปัญญา มีความรู้ศิลปวิทยาด้านต่างๆ นักการเมืองก็จัดสรรวิธีการที่จะดึงเอาศักยภาพของคนเหล่านั้นออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

๓. ประสานศักยภาพของประชาชนเพื่อการสร้างสรรค์ คือ นักการเมืองต้องมีความสามารถที่จะเป็นศูนย์ประสานศักยภาพของประชาชน ให้ออกมาร่วมกันในการสร้างสรรค์สังคมประเทศชาติของตนด้วยพลังสามัคคี เพื่อให้ชีวิตและสังคมดีงาม และก้าวขึ้นไปสู่จุดหมายที่พึงประสงค์

จุดหมายที่พึงประสงค์ในการทำงานการเมือง ซึ่งสามารถใช้

เป็นเกณฑ์ทั่วไปที่จะวัดความสำเร็จของการทำงาน คือ

๑. สังคมสงบสุข มั่นคงปลอดภัย ประชาชนเป็นอยู่ดี มีความพอเพียงหรือพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

๒. แม้จะมีความสงบสุขพรั่งพร้อมเป็นอยู่ดี แต่ประชาชนก็ไม่ประมาท ไม่หลงละเลิงมัวเมาจมอยู่กับการเสพบริโภค ยังคงเอาใจใส่ ตั้งใจประกอบอาชีพการงาน และทำกิจหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี

๓. มีสภาพแวดล้อมและปัจจัยเกื้อหนุนต่างๆ ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม ที่เอื้ออำนวย ให้สังคมมีพลังที่จะก้าวต่อไป ในการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม ศิลปวิทยาการ ความดีงามทางจิตใจ และความมั่งคั่งแห่งปัญญา

จริยธรรมมาตรฐานของนักรการเมือง

ต้องไม่ขาดจริยธรรมพื้นฐานของชาวบ้าน

ที่พูดมานี้เป็นตัวอย่างของจริยธรรมในการปกครอง โดยเฉพาะ ๕ ข้อที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร หรือหน้าที่ของผู้ปกครองยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่าจักรพรรดิ ในความหมายของพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีความสามารถปกครองให้บ้านเมืองดีโดยไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ

ขอทวน ๕ ข้ออีกครั้งหนึ่งว่า

๑. **ธรรมาธิปไตย** เป็นผู้ถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดถือหลักการ กฎกติกา ความจริง ความถูกต้อง ประโยชน์สุขที่แท้ของประชาชน เป็นหลักเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน

๒. ธรรมเนียมการรักษา จัดการบำรุง คຸ້ມครองรักษา ที่ชอบธรรม ให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ตลอดจนสัตว์ทั้งหลาย ทั้ง สัตว์บกสัตว์บินสัตว์น้ำ
๓. ธรรมการนิเสธนา ป้องกัน แก้ไข กำราบ ปราบปราม ไม่ให้มีการกระทำที่ไม่ชอบธรรม ไม่เป็นธรรม
๔. ธนานุประทาน จัดสรรแบ่งปันเฉลี่ยทรัพย์สินเงินทอง ปัจจัยยังชีพ ให้ทั่วถึง แก่คนที่ขาดแคลนยากไร้ ให้เพียงพอที่จะเป็นอยู่ได้ทั่วกัน
๕. ปรปຸจณา แสวงปัญญา รู้จักปรึกษาสอบถาม เข้าหาผู้รู้ผู้ทรงคุณ ค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ และยิ่งๆ ขึ้นไป

ในประเพณีการปกครองแบบพุทธของเมืองไทย นอกจาก จักรวรรดิวัตร ๕ ข้อ ที่ขยายย่อยออกไปเป็น ๑๒ ข้อแล้ว ยังมีหลักอื่นๆ อีก เช่น หลัก*ทศพิธราชธรรม* ซึ่งเป็นความประพฤติส่วนพระองค์ของพระราชา หรือความประพฤติส่วนตัวของผู้ปกครอง ๑๐ ข้อ และ*ราชสังคหวัตถุ* หลักการสงเคราะห์ประชาชนของผู้ปกครอง ซึ่งมี ๔ ข้อ ได้แก่

๑. ปริชาสามารถในการบำรุงพืชพันธุ์ัญญาหาร เรียกว่า *สัสสเมธ*
๒. ปริชาสามารถในการทะนุบำรุงข้าราชการ เรียกว่า *ปຸริสเมธ*
๓. ปริชาสามารถในการยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน ในเรื่อง อาชีพ โดยเฉพาะธุรกิจการค้าพาณิชย์ต่างๆ ให้คนมีทางประกอบอาชีพ และได้รับการส่งเสริมสนับสนุน เรียกว่า *สัมมาปาสะ*
๔. ความสามารถในการพูดจาปราศรัย สร้างความรู้ความ

เข้าใจ รู้จักสื่อสาร เพื่อให้สังคมหรือคนในบ้านเมืองนั้น
เดินหน้าไปด้วยกันได้ดี เรียกว่า วาชเปยะ

อย่างที่พูดแล้วข้างต้นว่า จริยธรรมพื้นฐานที่ถือว่าเป็นเรื่อง
ธรรมดาของทุกคนนั้น นักการเมืองต้องมีอยู่แล้ว ก่อนที่จะก้าวไปสู่
การมีจริยธรรมของนักการเมืองเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ
ได้ตามหน้าที่ เพราะฉะนั้น ในที่นี้จึงไม่ต้องพูดถึงจริยธรรมพื้นฐาน
เหล่านั้น เช่นการมีศีล ๕ การเว้นจากอบายมุข ความเป็นผู้ซื่อสัตย์
 เป็นต้น

ขอลงท้ายหน่อยว่า เวลานี้ เรามีการปกครองในระบบ
ประชาธิปไตย เราบอกกันว่า ประชาธิปไตยมีระบบการเมืองการ
ปกครองที่ดีที่สุด หรืออย่างต่ำก็เลวน้อยที่สุด

ถึงแม้ระบบจะดี แต่ถ้าคนไม่ดี คือไม่มีคุณภาพ ระบบก็ไม่
อาจให้สัมฤทธิ์จุดหมาย ดังนั้น ประชาธิปไตยที่ดี จึงต้องมีประชา
ชนที่มีคุณภาพ ถ้าทั้งระบบก็ดี และประชาชนก็มีคุณภาพ คือ ดีทั้ง
คน ดีทั้งระบบ เราก็จะได้ประชาธิปไตยที่ดีแท้จริง

นักการเมืองเป็นทั้งประชาชนส่วนหนึ่งในตัวเอง เป็นทั้งตัว
แทนที่บ่งชี้คุณภาพของประชาชน และเป็นผู้นำของประชาชนใน
การพัฒนาคุณภาพในตนเองของประชาชนแต่ละคน ถ้าจะให้
ประชาธิปไตยดีมีคุณภาพ นักการเมืองจะต้องเป็นที่แสดงออกแห่ง
การพัฒนาคุณภาพของประชาชน

จริยธรรมเป็นหลักประกันคุณภาพของคน ถ้านักการเมืองไม่
มีจริยธรรม ก็ไม่อาจเป็นนักการเมืองที่มีคุณภาพ และก็เป็นเครื่อง
ฟ้องด้วยว่าคงยากที่จะมีประชาชนซึ่งมีคุณภาพที่จะให้มี
ประชาธิปไตยที่ดี จึงจะต้องมีระบบที่รัดกุมและมีคนที่มีคุณภาพ ที่

จะเลือกสรรนักรการเมืองที่มีจริยธรรม และจะต้องเอาใจใส่ให้มีการพัฒนาจริยธรรมของนักรการเมืองกันอย่างจริงจัง

ปัญหาก็คือมันเป็นวงจรว่ำ แล้วทำอย่างไรจึงจะได้คนหรือประชาชนมีคุณภาพ ที่จะมาเลือกสรรนักรการเมืองที่มีจริยธรรม ถึงตอนนี้ ก็คงต้องโยนปัญหานั้นต่อไปให้แก่การศึกษาของชาติ ซึ่งก็เป็นกิจการที่ขึ้นต่อนักรการเมืองอีกนั่นเอง

เรื่องจริยธรรมของนักรการเมือง ขอพูดไว้เพียงนี้ก่อน